

Abstract.

Menneskenes natursyn har endra seg gjennom tidene. Vårt syn på naturen preger selvsagt våre handlinger overfor den. Denne utredninga fokuserer på hvordan mennesker som jobber i næringslivet, forholder seg til naturen. Størstedelen av oppgaven er imidlertid av normativ karakter: Hvordan *bør* næringslivsaktører handle i forhold til naturen, for fullt og helt å ta ansvar for den? For å svare på dette spørsmålet, støtter forfatteren seg til filosof Arne Næss. Han har utvikla økosofi T og ideene til den dypøkologiske bevegelsen. Her er det sentralt at *alt liv har egenverdi*, det vil si verdi i seg selv uavhengig av nytten det eventuelt måtte ha for mennesker.

Forord.

Jeg liker å vandre i ulike naturtyper. Turer på fjellet gir perspektiv og oversikt. I skogen blir det rom for det nære og for ettertanke. På havet strekker man seg mot det ukjente og uendelige.

For meg har denne oppgaven blitt ei vandring gjennom ulike landskapstyper. "Fjellturene" har gitt meg oversikt over næringslivets, dypøkologiens og økosofi Ts mangfoldige verdener. "Skogsturene" har gitt meg nærmere innblikk i disse verdens detaljer. "På fjellet" og "i skogen" har sekken min blitt fylt med tanker, følelser, ideer og holdninger. Disse har jeg tatt med meg ut på havet. Ønsket var å ankre opp et sted der næringslivet har tatt inn over seg dypøkologiens og økosofi Ts premisser.

Når man beveger seg på til dels ukjente steder, er det betryggende å kunne støtte seg til gode råd fra kjentfolk. Ved Norges Handelshøyskole er det ikke mange som har gått økofilosofienes veg. Derfor var jeg heldig som fikk samarbeide med kjentmann på området, Knut J. Ims. Han tok på seg veilederansvaret, og fortjener stor takk for måten han tilrettela "turene" mine på.

Da gjenstår det bare å ønske velkommen til reiseskildringer fra utfordrende, men givende turer!

Innholdsfortegnelse.

Abstract

Forord

Innholdsfortegnelse

Innledning

1.0.	Presentasjon av tema.....	6
1.0.1.	Bakgrunn for valg av tema.....	7
1.0.2.	Formål med oppgaven.....	8
1.0.3.	Bakgrunnen min.....	9
1.1.	Avgrensning og utdypning av tema.....	10
1.1.1.	Problemstilling.....	11
1.1.2.	Aktuell litteratur på området.....	11
1.1.3.	Forforståelse.....	12
1.2.	Sentrale begrep.....	13
1.2.1.	Økologi.....	14
1.2.2.	Økofilosofi og økosofi.....	14
1.2.3.	Dypøkologi og den dypøkologiske bevegelsen.....	15
1.2.4.	Natursyn.....	16
1.2.5.	Næringsliv.....	17

Metode.

2.0.	Hva er metode? Hvorfor metode?.....	18
2.0.1.	Metodevalg – kvalitativ metode.....	18
2.0.2.	Intervju, observasjon og dokumentanalyse.....	19
2.0.3.	Induktiv og deduktiv tilnærming.....	19
2.0.4.	Pålitelighet (reliabilitet).....	20
2.0.5.	Relevans (validitet, gyldighet).	20
2.0.6.	Metodekritikk.....	21
2.0.7.	Struktur i hoveddelen.....	22

Hoveddel.

3.0.	Næringslivet gjennom tidene.....	23
------	----------------------------------	----

3.0.1. Natur og kultur.....	23
3.0.2. Overgangen fra å være jegere og samlere til å bli bønder.....	24
3.0.3. Radikal endring i forbindelse med industrialiseringa.....	25
3.0.4. Moderniteten.....	25
3.0.5. Moderniteten som kilde til naturødeleggelse.....	26
3.1. Næringslivet og helhetssyn.....	28
3.1.1. Hva er egentlig målet i næringslivet?.....	28
3.1.2. "Alt liv har egenverdi"	29
3.1.3. Tanken om og følelsen for egenverdi i teori og i praksis.....	31
3.1.4. Næringslivet og egenverdinormen.....	32
3.1.5. Grunn og dyp økologi.....	33
3.1.6. "Et rikt liv med enkle midler"	34
3.2. Etterspørsel og behov. Levestandard og livskvalitet.....	35
3.2.1. Behov i Næss' betydning.....	35
3.2.2. Levestandard og livskvalitet.....	36
3.2.3. Næringslivet, behov og etterspørsel.....	38
3.2.4. Klassisk økonomisk tankegang - dysfunksjonell i dagens situasjon.....	39
3.3. Hvor er vi og hvor vil vi? Et spørsmål om selvrealisering!.....	39
3.3.1. Teknokrati.....	40
3.3.2. Optimist på vegne av det 22. århundre.....	42
3.3.3. Endring med glede.....	43
3.3.4. Er økonomien ond?.....	44
3.3.5. Samfunnet er komplekst og gjør valgene våre uoverskuelige...44	
3.3.6. Luksusbehov?.....	45
3.3.7. Hva skal vi gjøre?.....	46
3.3.8. Selvrealisering og det store Selvet.....	47
3.4. Andre kilder til naturvern og kritikker av dypøkologien.....	48
3.4.1. Humanisme som grunnlag for naturvern.....	48
3.4.2. Hvorfor dypøkologi?.....	49
3.4.3. Undervurderer dypøkologien mennesket?.....	50

3.4.4.	Sosialøkologiens og økofeminismens kritikk av dypøkologien..	51
3.4.5.	Er dypøkologien intolerant?.....	51
3.4.6.	Er dypøkologien elitistisk?.....	53
3.4.7.	Menneskets begrensa evne til identifisering.....	53
3.4.8.	Øksofisk selvrealisering som kilde til selvutslettelse.....	54
3.4.9.	Skal vi ikke tro at vi er noe spesielt?.....	54
3.4.10.	Dypøkologien og dens realisme.....	55
3.4.11.	Naturvern som religionssubstitutt.....	56
3.5.	Operasjonalisering av dypøkologiske verdier.....	57
3.5.1.	Den gylne middelveg.....	57
3.5.2.	Kjempe innenfra eller utenfra?.....	57
3.5.3.	Sivil ulydighet.....	58
3.5.4.	Naturvennlig hverdagsliv.....	58
3.5.5.	Offentlig tilretteleggig for naturvennlig livsførsel.....	59
3.6.	Instrument for ansvarlig handling.....	60
3.6.1.	Fenomenologisk utgangspunkt.....	60
3.6.2.	Holbæk-Hanssens tre systemer.....	61
3.6.3.	Elementene i min modell.....	61
3.6.4.	Vi har ansvar utover vårt spesialområde.....	62
3.6.5.	Når næringslivets premisser inntar andre områder.....	63

Sammendrag og konklusjon

Personlig credo

Etterord

Kildehevnvisninger

Innledning.

1.0. Presentasjon av tema.

Næringsliv og natursyn, hva har disse med hverandre å gjøre? Er ikke næringsliv noe konkret og håndfast som vi alle må forholde oss til? Og er ikke natursyn noe svevende greier som bare grublende og filosoferende friluftslivsfolk bryr seg med? I denne utredninga vil jeg presentere dagens næringsliv i et økofilosofisk perspektiv. Jeg vil også legge fram et forslag til hvordan næringsliv og naturvennskap kan gå hånd i hånd. Håpet mitt er at næringslivet i følge med et reflektert natursyn, vil endre kurs, og bli naturvennlig.

VI HAR GLEMT

*Vi har glemt å bøye oss for et tre,
spørre hvordan det tok det siste lynnedslaget,
glemt å samtale med gresset,
med edderkopper og pissmaur.
Glemt å la barn belære oss,
glemt å lytte til våre nattlige drømmer,
glemt å lytte til Fortelleren
som sitter der under treet
med fjerne øyne og varme hender.
Selo en spuro som faller til jorden
forteller litt om deg og meg
og alt omkring oss.*

Harald Sverdrup

1.0.1. Bakgrunn for valg av tema.

Siden jeg begynte på siviløkonomstudiet i 1998, har jeg følt at premissene for hva vi som siviløkonomer skal jobbe mot, er gitt. Det er lite rom for spørsmål om formål og mening. *Profittmaksimering* er nøkkelordet, og de fleste av fagene oppleves som verktøy for å oppnå solide økonomiske overskudd. Hva er det egentlig vi strever etter, tenker jeg. På hvilken måte og for hvem er profitt ønskelig? For de av oss som har det økonomisk godt, kan høy materiell velferd realiseres. Problemet er bare at vi som var så heldige å trekke gode nummer i velferdskøen¹, lever på en måte som går ut over mennesker som lever andre steder på jorda og mennesker som kommer etter oss. Vi bruker ressurser som ikke er uendelige. Like problematisk er det trolig at vi også ødelegger for andre levende vesener.

Med den vestlige verdens enorme forbruk, ødelegges økosystemene. Naturen har blitt taper som følge av menneskelige handlinger. Det som gjør situasjonen særlig kritisk er:

"Opphopningen av eksponentialt tiltagende, tilnærmelsesvis eller totalt irreversible miljøforringelser eller ødeleggelse fremkalt ved en dypt forankret materiell produksjons- og forbruks-ideologi og -praksis." (Næss, 1999, s. 5)

Jeg slutter meg til Næss' tilstandsrapport som sier at vi ikke blindt kan fortsette i samme spor som før. Vi må ta *ansvar* og gjøre valg som vi kan stå inne for! Da denne utredninga begynte å nærme seg avslutningsfasen, la Worldwatch fram sin årlige rapport "*State of the World*" eller "*Jordas tilstand*", som den heter på norsk. Denne respekterte, uavhengige forsknings- og informasjonsorganisasjonen har som hovedmål å dokumentere løsninger på hvordan vi kan skape en bærekraftig, miljøvennlig økonomi. I år er denne rapporten for første gang spesielt fokusert på forbruksproblematikken og overforbruket i den vestlige verden (Worldwatch Institute, 2004).

¹ John B. Rawls beskriver i "*A Theory of Justice*" (1971) hvordan menneskenes tilværesle bestemmes av hvor de "tilfeldigvis" blei født.

Det enorme forbruket vårt kan sees på som ei erstatning for dypere verdier som religion, familie og fellesskap (ibid). Med de alvorlige og uoverskuelige konsekvensene dette substituttet har, må vi søke andre områder for å dekke de virkelige verdiene og behovene.

1.0.2. Formål med oppgaven.

I denne utredninga ønsker jeg å peke på at næringslivet faktisk står i et forhold til naturen, og at de menneskene som er en del av næringslivet, dermed bør være sitt syn på naturen bevisst. Naturen er *sårbar* for måten vi behandler den på. Vi bør ikke leve uten tanken på hvordan vi påvirker naturen. Økologien forteller oss at inngrep som enkeltvis kan virke små og uskyldige, kan ha store konsekvenser.

Vi lever i dag fjernt fra det "idealsamfunnet" som skisseres i denne utredninga. For enkelte kan den filosofien jeg legger fram, virke utopisk. Like fullt mener jeg at den er viktig. Selv om vi i dag svever i høy hastighet på vår *naturødeleggende forbrukskarusell*, er ikke det i seg selv god nok grunn til å fortsette i samme tempo. Forskning viser at jorda har 1,9 hektar produktivt land per person til produksjon av ressurser og assimilering av avfall (Worldwatch Institute, 2004). I dag bruker vi i gjennomsnitt 3,2 hektar produktivt land til disse formålene. Vi i den vestlige verden drar opp dette gjennomsnittet med våre 9,7 hektar. *Det økologiske fotsporet* vårt er enormt. Allerede på slutten av 1970-tallet oversteig vi jordas bæreevne (ibid). Disse tallene fokuserer på hvor langt vi kan strekke grensen. Visjonen i denne utredninga er at vi bør *redusere forbruket* til et nivå langt under den estimerte grensen. Det er ikke et mål i seg selv å forbruke mest mulig. Dessuten kan vi ikke vite sikkert om jorda på lang sikt vil ta skade av at vi i gjennomsnitt bruker 1,9 hektar produktivt land per person.

Målene i den filosofien jeg presenterer, er ambisiøse. På kort sikt er de muligens urealistiske? Når jeg mener at ei siviløkonomutredning innen dette temaet er viktig, er det fordi jeg håper den skal inspirere til bevisste valg i forhold til naturhensynet. I tillegg mener jeg at et hvert steg på vegen mot dette naturvennlige målet, vil være en bevegelse i riktig retning.

Jeg håper denne oppgaven skal bli inkarnasjonen og systematiseringa av tanker og følelser jeg lenge har hatt i forhold til næringslivet. Blir den det, har den bidratt til å bevisstgjøre meg og forhåpentligvis eventuelle lesere, på den rollen man som næringslivsaktør og konsument har i *den store sammenhengen*. Ønsket er at flere skal innse at det er på tide å *gi utviklinga ny retning*.

1.0.3. Bakgrunnen min.

Mye av inspirasjonen til denne oppgaven henter jeg fra filosof og fjellklatrer Arne Næss. Hans tanker har fascinert meg lenge, men det er først de siste tre årene jeg har blitt bedre kjent med hans filosofi. I denne perioden har jeg vært student ved Høgskolen i Telemark, og faget har vært friluftsliv, natur- og kulturveiledning. Som veileder i friluftsliv og som naturelsker, blir innfallsvinkelen til temaet farga av dette. Utgangspunktet mitt kan sies med friluftslivsveiledningas far, Nils Faarlund, sine ord: "*Glad i natur, skaper vern om natur*" (Faarlund, 1973). Når en står der ute i villmarka og kjenner hvor utrolig glad man er i den frie naturen, føles det vondt å vite at man er del av en naturødeleggende hverdag. Samtidig er det gledelig når en klarer å dreie levemåten sin litt i naturvennlig retning.

Hva skal vi med alle de materielle godene? Skaper det ikke bare masse bryderi å eie en hel haug? Tenk så deilig det hadde vært å ha få ting å passe på. Da kunne man sette mer pris på det man hadde. Samtidig kunne man konsentrert seg om andre gleder, for eksempel venner, familie, gleden ved å oppleve og å være til stede der man faktisk er. Arne Næss har oppsummert disse tankene, og oppfordrer folk til å *leve et rikt liv med enkle midler*. Med dette mener Næss å ha evnen til å kjenne på den ekte gleden som finnes når man opplever små hendelser som travle forbruksmennesker overser (Næss, 1998, 1999, 1999:2).

TINGENES TYRANNI

Livsfilosofisk gruk.

*Jeg går og gjør orden i 10.000 ting,
som jeg mente tilhørte mig -.
Midt i mit slid, ved et tankespring,
sættes et dystert problem i sving:
Ejer jeg dem eller ej?
- Sandheden ligger vil der omkring,
at ejer du mere end 8 ting,
så ejer tingene dig.*

Piet Hein

1.1. Avgrensning og utdypning av tema.

Til nå har jeg formulert meg i generelle termer. I skjæringspunktet mellom næringsliv og naturvennskap, er det mye interessant og viktig man kan ta for seg. På grunn av rammene til denne oppgaven, må jeg imidlertid vende kikkerten mot deler av landskapet, og zoome. Fordelen er at jeg får med meg detaljene av utsnittene.

Ulempen kan være at helheten er mer enn summen av delene. Dermed kan de delene jeg velger ut, miste betydningsfulle elementer.

Hovedtemaet mitt er *næringslivet sett fra en naturfilosofisk synsvinkel*. Jeg vil presentere et *helhetssyn* som er både omfattende og detaljrikt. For å begrense meg, velger jeg å fokusere på de delene av helhetssynet som har spesiell betydning for næringslivet. Jeg plukker ut elementer som kan gi svar på spørsmål jeg gjennom studiet har stilt meg.

1.1.1. Problemstilling.

De trådene jeg til nå har trukket i, håper jeg kan spinnes sammen til å gi svar på følgende problemstilling:

Hvordan tenker, føler og handler mennesker - som er en del av næringslivet - i forhold til naturen? Og hvordan bør disse menneskene tenke, føle og handle for virkelig å ta hensyn til naturen?

Den første og deskriptive delen av problemstillinga vil jeg undersøke ved hjelp av aktuell litteratur, og på bakgrunn av egne observasjoner og mi tolkning av disse. Innen rammene for oppgaven har jeg ikke intervjuet mennesker som er aktører i næringslivet. Den andre delen av problemstillinga blei til på grunn av egne tanker, følelser, opplevelser og vurderinger. Disse vil derfor være viktige. For å gi analysen og tolkninga tyngde, baseres utredninga i stor grad på økofilosofisk og dypøkologisk litteratur.

1.1.2. Aktuell litteratur på området.

Mitt anliggende med denne utredninga, er å få fram syn på næringslivet der naturen blir tatt på alvor. Primært vil jeg bruke Arne Næss økofilosofiske hovedverk, *"Økologi, samfunn og livsstil"*, som første gang kom ut i 1971.

Arne Næss og hans tanker har fascinert og inspirert meg siden møtet med hans *"Livsfilosofi"* i 1998. Thomas Hylland Eriksen sier dette om Arne Næss og hans *"Økologi, samfunn og livsstil"*:

"Til forskjell fra de fleste bøker innen feltet, befatter den seg ikke primært med dagsaktuelle problemer, men prinsipielle etiske og kunnskapsteoretiske spørsmål. Den representerer dessuten et ambisiøst forsøk på å utvikle et filosofisk system, en helhetstenkning og et verdensbilde som er basert på en økologisk forståelse av verden

og menneskets plass i den." (Innledende essay av Thomas Hylland Eriksen, sitert Næss, 1999)

Det kunne vært interessant å fordype seg i annen litteratur på området. Rachel Carson, E. F. Schumacher, Amartya Sen, Sigmund Kvaløy Setereng, Hjalmar Hegge og mange andre har viktige perspektiver i forhold til problemstillinga. Det samme har Spinoza og Gandhi. De sistnevnte har vært inspirasjonskilder for Næss, og blir således en indirekte del av denne rapporten. Oppgavens omfang setter begrensninger som gjør at jeg velger å fokusere på Næss sitt bidrag, til fordel for andre forfatteres bidrag som er relevant for emnet. For å "balansere" framstillinga, tar jeg også med kritikker av dypøkologien og økosofi T. I tillegg presenteres andre mulige kilder til naturvern enn de økofilosofiske.

1.1.3. Forforståelse.

Mitt utgangspunkt er at vi bør opptre annerledes i forhold til ressursbruk og ressursløsning. Som mennesker er vi *ansvarlige* for våre handlinger. Dette gjelder også når vi opptre som aktører i næringslivet. Vi kan ikke unnskyldde våre handlinger med at vi opptrådte i en spesiell rolle; den personen vi er, vil alltid stå bak, og dermed være *ansvarlig*. Samtidig står vi alle i et forhold til naturen. Vi må derfor være dette forholdet bevisst. Min forforståelse går i retning av at *vi opptrer uansvarlig i forhold til naturen, og at vi har muligheten til å endre oss.*

Et viktig poeng er at miljøhensynet vi i dag tar, ikke griper naturødeleggelsesproblemet ved rota. Hovedproblemet er at vi forbruker stort sett det vi har lyst til. Noen av oss kjøper kanskje det miljøvennlige alternativet for å lette litt på egen samvittighet, men fortsatt *forbruker* vi. Kanskje ikke så rart siden vi lever i et samfunn der levestandard ofte prioriteres framfor livsstandard (se 3.2.2. for nærmere presisering).

I dag oppfatter vi økonomien som et eget fagområde. Omgitt av alle slags optimeringsmodeller, får vi raskt en *sneover meningshorisont*. Det er som om vi

glømmer at virkeligheten er mye mer omfattende enn det lille problemet modellen gir svar på. I sosialøkonomiens spede begynnelse, var den ei grein av filosofien, og dermed tydelig et fragment av en større sammenheng.

Adam Smith er for de fleste mest kjent som mannen bak teorien om den usynlige hånd; markedets evne til å regulere seg selv. Teorien sier at dersom hver enkelt handler i egeninteresse, fremmer man også fellesskapets interesse (Ekelund og Hébert, 1997). Uten videre spesifisering mener jeg dette gir et kynisk og egoismebejaende inntrykk. Da er det viktig å huske på at Smith egentlig var moralfilosof, og at teorien om den usynlige hånd hører hjemme i en større sammenheng.² Smith mente at den usynlige hånd skulle virke i harmoni med den enkeltes samvittighet og moral (Ekelund og Hébert, 1997).

"For Smith var det utelukket at politisk økonomi skulle kunne operere selvstendig i form av en "ren" vitenskap. Den er et fragment av et praksisbetont totalsystem. Etikk og naturrett innehadde en dominerende plass i systemets rasjonalitet." (Næss, 1999, s.139)

I denne utredninga ønsker jeg å trekke økonomien tilbake til dens opprinnelse som undergrein i filosofien. Vi har lov til å bruke økonomens verktøy, kun når vi setter økonomien inn i en større meningsramme.

1.2. Sentrale begrep.

I dette avsnittet vil jeg presentere begrep som er sentrale i oppgaven, og som krever avgrensning og klarering.

² Jamfør Smiths "Theory of moral sentiments" som første gang kom ut i 1759.

1.2.1. Økologi.

Siden Næss er sentral i denne oppgaven, bruker jeg hans definisjon av økologi:

"Ordet 'økologi' brukes noe forskjellig blant biologier. Her vil det stå for det tverrvitenskapelige studium av organismens leveforhold under gjensidig påvirkning og i vekselvirkning med omgivelsene, de organiske så vel som de uorganiske. Denne formuleringen sier lite. Mye avhenger av hvorledes man stiller seg til allsidig studium av èn art, homo sapiens. Hører alle arter studium av menneskenes relasjoner til alle arter miljø til økologien? Nepppe. Slik ordet brukes i det følgende, vil studiet av mennesket inngå i økologien som en useløstendig del, humanøkologien, som dekker noen, men ikke alle menneskets relasjoner til miljø." (ibid, s.17 - 18)

1.2.2. Økofilosofi, økosofi og økosofi T.

Leser man flere forfattere innen økofilosofiske tema, er det fort gjort å bli forvirra. Meningsfeller som står på samme side i naturvernkampen, bruker ulike begrep på samme fenomen. Sigmund Kvaløy Setreng var den første som brukte ordet *økofilosofi* (Kvaløy Setereng, 2002). Han anvendte ordet som et aktivistorientert begrep. Etter hvert som Arne Næss satte seg inn i saken, mente han at økofilosofi var læren om økologiske filosofier, og dermed ikke krevde aktivt engasjement. Derfor kalte han hver enkelt sin økologiske filosofi for *økosofi*, mens han kalte læren om de ulike økosofiene for økofilosofi. Sin egen økosofi, har Næss kalt *økosofi T*. T'en står for Tvergastein, som er navnet på hytta hans på Hallingskarvet. Kvaløy Seterengs økofilosofi og Næss økosofi innebærer så å si det samme (ibid). For enkelhetens skyld holder jeg meg uten nærmere drøftelser til Næss' terminologi.

1.2.3. Dypøkologi og den dypøkologiske bevegelsen.

Næss presenterte *den dypøkologiske bevegelse* i samarbeid med George Sessions i 1984. Denne bevegelsen skulle være en møteplass for folk med ulik religiøs og filosofisk tilknytning. Den dypøkologiske bevegelse er ei *plattform med åtte punkter* (se under). Bevegelsen er basert på at hvert levende vesen har verdi i seg selv. Det samme gjelder naturrikdommen og det biologiske mangfoldet. Siden Næss og Sessions forutsetter at ulike religiøse eller filosofiske grunnsyn er det "dypeste" i menneskers liv, er det vesentlig å kunne avlede de åtte punktene fra det grunnsynet hver enkelt i den dypøkologiske bevegelsen måtte ha (Dregson og Inoue, 1995).

Tanken er videre at for en person som slutter seg til den dypøkologiske bevegelsen, skal hennes normer, verdier og handlinger springe ut fra hennes grunnsyn og de åtte punktene (Næss, 1995:1).

Når det gjelder bruken av "dyp" som prefiks, blant annet for økologi, mener Næss:

"Jeg sikter til at man går 'i dybden' med hensyn til normer, målsetninger, forutsetninger og premisser." (Næss, 1999, s. 3)

Dypøkologiens åtte punkter:

- 1) *Ethvert levende vesen har egenverdi.*
- 2) *Livets mangfold og rikdom har verdi i seg selv.*
- 3) *Mennesket har ikke rett til å redusere dette mangfoldet og denne rikdommen uten for å tilfredsstille vitale behov.*
- 4) *Det ville være bedre for menneskene om de var færre, og meget bedre for andre levende vesener.*
- 5) *I dag er størrelsen og arten av menneskenes inngrep i økosystemene ikke bærekraftig, og mangelen på bærekraft øker.*
- 6) *Avgjørende bedringer krever betydelige endringer: økonomisk, teknologisk og ideologisk.*

- 7) *Den ideologiske endringen vil i vesentlig grad bestå i søken etter livskvalitet snarere enn økt levestandard.*
- 8) *De som aksepterer de foregående punktene, har ansvar for å forsøke å bidra direkte eller indirekte til å virkeliggjøre nødvendige endringer.*

(Næss, 1998)

De åtte punktene eksisterer i ulike former og med litt forskjellig innhold. Grunnen til at jeg valgte denne versjonen som er henta fra Næss' bok "*Livsfilosofi*", er at den er relativt kortfatta.

1.2.4. Natursyn.

"Miljøvennlig" er for meg et abstrakt ord. Ei betydning kan være det å fare varsomt i forhold til alle levende vesener, økosystemene og naturen som helhet. Vi snakker dessuten om "miljø" i veldig mange andre sammenhenger: Arbeidsmiljø, klassemiljø og studentmiljø er noen. I denne oppgaven flytter jeg fokus fra *miljø* til *natur*. Begrepet "natursyn" er ikke brukt av Arne Næss, i alle fall er det ikke sentralt hos ham. Siden det er mye brukt og tilsvarende viktig i denne oppgaven, vil jeg forklare hva jeg legger i det. Med *natursyn* mener jeg hvordan vi mennesker ser på naturen og vårt forhold til den. Vårt syn på naturen henger sammen med våre følelser for den, og det gir seg utslag i våre handlinger overfor naturen. Siden denne oppgaven er spesielt knytta opp mot næringslivet, fokuserer jeg på hvordan mennesker som er en del av næringslivet, forholder seg til naturen. Nå kan det innvendes at vi alle er en del av næringslivet i og med at vi kjøper varer og tjenester derfra. I denne sammenhengen mener jeg mennesker som arbeider i og som skaffer seg inntekter fra næringslivet, når jeg skriver om næringslivsaktører.

1.2.5. Næringsliv.

Leif Holbæk-Hanssen beskriver organisasjoner og samfunn som sosiale organismer bestående av tre grunnsystemer; Rettssystemet, inspirasjonssystemet og økonomisystemet (Holbæk-Hanssen, 1976). Nærmere beskrivelse av denne modellen kommer til slutt i hoveddelen. Her vil jeg nøye meg med å definere *næringsliv* med utgangspunkt i Holbæk-Hanssens økonomisystem.

"Økonomisystemet har som sitt essensielle innhold det menneskene frembringer for å tilfredsstillere andre menneskers behov. Det skapes ved at menneskers ferdigheter settes inn overfor de naturverdier de har rådighet over i produksjon av varer og tjenester som kan tilfredsstillere de private forbrukeres behov." (ibid, s. 41)

Min betydning av *næringsliv* er den samme som Holbæk-Hanssens økonomisystem, bortsett fra på ett viktig punkt. Jeg mener næringslivet ikke bare søker å tilfredsstillere menneskenes behov, men også deres *begjær*. (Kapittel 3.2. gir en nærmere beskrivelse av behov.)

Metode.

2.0. Hva er metode? Hvorfor metode?

"En metode er således et redskap, en framgangsmåte for å løse problemer og å komme fram til ny erkjennelse. Alle de midler som kan være med å fremme dette målet, er en metode." (Hellevik, 1980, sitert Holme og Solvang, 1998, s.14)

I dette kapittelet vil jeg presentere det verktøyet jeg bruker for å komme fram til ny erkjennelse.

2.0.1. Metodevalg - kvalitativ metode.

Det finnes to hovedtyper metoder; kvalitativ og kvantitativ. Likevel er det ikke noe absolutt skille mellom disse. Den ene metoden er heller ikke bedre enn den andre, men de har hver sine styrker og svakheter. Metodevalg gjøres på bakgrunn av hvilken metode forskeren mener er best egna til å gi svar på problemstillinga (Holme og Solvang, 1998).

Den problemstillinga jeg søker å finne svar på, vil bli best besvart med bruk av kvalitativ metode, fordi jeg ikke er ute etter å finne representativitet eller å måle noe. Mitt anliggende er å skape forståelse.

"Kvalitative metoder innebærer liten grad av formalisering. Metoden har primært et siktemål om å skape forståelse. Derimot er den ikke opptatt av å prøve om data er generelt gyldige. Det sentrale blir at en gjennom ulike former for innsamling av data makter å skape en dypere forståelse for det problemkomplekset en studerer, og hvilken totalsammenheng dette står i." (ibid, s. 15)

2.0.2. Intervju, observasjon og dokumentanalyse.

Kvalitativ metode er ikke *én* måte å utføre en undersøkelse på; det finnes tre hovedtyper. Disse er intervju, observasjon og dokumentanalyse. Førstnevnte har jeg vurdert, og funnet ut kunne vært passende. Sentrale personer innen næringslivet og den dypøkologiske bevegelsen kunne blitt intervjuet for å øke forståelse for forholdet næringslivet har og bør ha overfor naturen. Observasjon er et verktøy jeg bruker i denne oppgaven, men da er det i en mer usystematisk form hvor mine egne observasjoner og tolkninger av disse benyttes. Dette er spesielt aktuelt i forhold til første delen av problemstillinga som tar sikte på å beskrive hvilket forhold mennesker i næringslivet har til naturen. Det verktøyet jeg bruker mest, er dokumentanalyse. Grunnen er at det finnes mye relevant litteratur om dypøkologi, økofilosofi og økosofi. Intervju i tillegg til dette, ville muligens vært utfyllende, men på grunn av oppgavens rammer, ser jeg meg nødt til å droppe det. Min hovedkilde, *"Økologi, samfunn og livsstil"*, er på mange måter beskrivende overfor natur- og samfunnssituasjonen slik den var på begynnelsen av 1970-tallet, da boka blei skrevet. Likevel er dens hovedanliggende å formidle verdier og synspunkter. Om dette sier Holme og Solvang:

"(...) Er en derimot opptatt av holdninger, intensjoner, krav og retningslinjer, vil de normative kildene gi det beste bildet." (ibid, s.120)

2.0.3. Induktiv og deduktiv tilnærming.

Problemstillinga for en oppgave kan komme fram på to måter. Man kan plutselig bli klar over et problem som man ønsker å finne svar på. Da snakker vi om induktiv tilnærming. Leser man derimot litteratur i tilknytning til et problemområde, og problemformuleringa kommer fram som følge av en møysommelig prosess, er det deduktiv tilnærming (Holme og Solvang, 1998).

Problemstillinga i denne oppgaven er hovedsakelig induktiv. Det er mine egne opplevelser av at næringslivet drives til dels ansvarsløst, som er det egentlige utgangspunktet. Disse opplevelsene, med tilhørende tanker og følelser, har ført til at jeg har søkt å finne alternative holdninger til næringslivet.

2.0.4. Pålitelighet (reliabilitet).

Siktemålet til den kvalitative metoden, er å skape bedre forståelse av et forhold. Dermed forsvinner fokus fra om de dataene man har samla inn, ville blitt tolka likt av andre som eventuelt jobba med samme problemstilling (ibid). Den kvantitative metoden har sin styrke i reliabiliteten i forhold til de dataene som er samla inn. På grunn av dataenes form og den kvantitative metodes analyseteknikker, vil ulike forskerer ha relativt stor mulighet til å komme fram til samme resultat. Denne fordelene har altså ikke den kvalitative metoden (ibid).

2.0.5. Relevans (validitet, gyldighet).

Siden undersøkelsesopplegget blir fastlagt allerede før den kvantitative undersøkelsen begynner, vil forskeren kunne risikere å sitte igjen med masse data som viser seg å være irrelevante i forhold til den forutbestemte problemstillinga (ibid). På dette området har den kvalitative metoden sin styrke. Siden opplegget er fleksibelt, og kan justeres underveis, kan man skaffe og benytte data som er relevante for problemstillinga (ibid). Altså har den kvalitative metoden fordel ved at dataene har høy grad av relevans i forhold til problemstillinga.

2.0.6. Metodekritikk.

I denne oppgaven forsøker jeg å *forene økofilosofi og næringsliv*. Det å skulle gi en uttømmende beskrivelse av næringslivet eller av filosofier som har sitt utgangspunkt i økologien, er i seg selv oppgaver som strekker seg langt utenfor rammene til denne rapporten.

Økosofi T er et utgangspunkt, og de delene av denne økofilosofien som jeg finner mest relevante i forhold til næringslivet, gir jeg plass i oppgaven. Når det gjelder næringslivet, velger jeg ut områder som er kritikkverdige i forhold til måten naturen blir hensyntatt. Disse forsøker jeg å vinkle inn mot økosofi T. Problemet med denne utvelgelses- og framstillingsmåten kan være at bare deler av det omfattende og mangesidige næringslivet blir tatt med. Denne oppgaven setter *kritisk lys* på måten næringslivet tar hensyn til naturen på. Dermed nedtones fokus fra naturvennlige deler av næringslivet.

På sammen måte er det bare deler av økosofi T og dypøkologien som blir drøfta.

Økosofi T er et *helhetssyn*, og omfatter mye mer enn det jeg får plass til i denne oppgaven.

Hvordan kan jeg forsvare at jeg har valg ut deler av to så store tema i den tro at framstillinga skal gi mening? Den kvalitative metode søker å skape forståelse. Holme og Solvang sier:

"Generelt gjelder det at en gjør valg, en tar visse utgangspunkt for sitt vitenskaplige arbeid. Disse valgene og det utgangspunktet en tar, har sitt grunnlag i verdier og normer hos en selv og i det miljøet en arbeider. Det er ikke først og fremst uttrykk for at en har grepet den fulle sannheten, men at en tilnærmer seg virkeligheten ut fra et bestemt ståsted." (ibid, s. 32)

Det er nettopp det å tilnærme seg næringslivet fra et annet ståsted eller med andre verdier og holdninger, som er sentralt i denne utredninga.

Når det gjelder min egen rolle i forhold til det valgte materialet, sier metodelæren at forskerens forståelse eller tolkning av informasjonen står i forgrunnen innenfor kvalitative metoder (Holter, 1982, sitert Holme og Solvang, 1998).

2.0.7. Struktur i hoveddelen.

Denne utredninga er mer fokusert på filosofi og overordna tanker, enn på hvordan man kan operasjonalisere disse verdiene.

Hoveddelen innledes med et historisk tilbakeblikk der sentrale elementer blir presentert og vurdert. Deretter prøver jeg å si noe om vår egen tids normer og verdier som kilde til naturødeleggelse.

Neste avsnitt tar utgangspunkt i dagens næringsliv og dets rådende verdier. Derfra går vegen videre mot utredningas visjon, et næringsliv basert på dypøkologiske verdier.

Det tredje avsnittet tar for seg sosialøkonomske aspekter. Kritisk blikk settes på økonomisk vekst og økt levestandard som overordna mål.

”Hvor er vi og hvor vil vi?” Denne delen omhandler aspekter ved vårt samfunn som er viktige å være bevisst for å endre kurs mot dypøkologiske verdier. I tillegg tar jeg for meg de gledene et liv med enklere midler gir. Næss’ ultimate leveregel presenteres i kapitlet om realisering av det store Selvet. Deretter følger et avsnitt der det vendes kritiske blikk mot dypøkologien og økosofi T. Her vises også alternative kilder til naturvern enn de økofilosofiske. Til slutt har jeg med et kort kapittel som viser hvordan den filosofien som er presentert, kan realiseres i praksis. Hvilke strategier kan vi ha for å endre kurs?

Hoveddelen avrundes med en modell som viser hvordan aktører i næringslivet forholder seg til omverden. Håpet er at denne kan fungere som et kart der det er *enklere å orientere etter dypøkologiske verdier.*

Som leseren trolig allerede har lagt merke til, bygger framstillinga mi på et metaforrikt språk. Grunnen er at jeg har glede av å skrive på denne måten. Jeg tror og håper at utredninga med dette spåket blir mer leservennlig.

Hoveddel.

3.0. Næringslivet gjennom tidene.

I dag assosierer de fleste av oss næringsliv med teknologisk utvikling, aksjer, profittmaksimering, markedsføring, effektivitet, kjøp, salg og området der mange av oss bruker tida vi ikke er hjemme; arbeidstida. Ser vi nærmere på ordet *næringsliv*, settes kanskje andre tanker i sving. *Næring* er det vi trenger for, ja nettopp, å ha *liv*. Så lenge mennesket har eksistert, har det drevet næringsliv. De første av vår art var jegere og samlere. Stort sett levde de fra hånd til munn. De høsta det de behøvde for å leve, men dreiv ikke næringslivet sitt så utstrakt at de la seg opp kapital.

Aktivitetene de gjorde i "arbeidstida" var næringsliv i ordets kanskje rette forstand; de sank nok næring til å holde liv i seg, og ikke mer enn det. Etter hvert har deler av næringslivet utvikla seg til å bli områder der mennesket kan skalte og valte slik at det legger seg opp kapital. Denne kapitalen kan ved det som vi kaller god forvaltning, gi ytterligere avkastning, og dermed gjøre kapitaleieren enda rikere.

På en eller annen måte står mennesket fortsatt i kontakt med naturen. Til tross for at næringslivet for mange i dag ikke direkte handler om å sanke næring for å opprettholde liv, er det en arena hvor man kan tjene seg penger for blant annet å kjøpe næring. Selv om det produseres mat av kunststoffer, er vi likevel avhengige av å tilfresstille mesteparten av næringsbehovet vårt fra mat som kommer fra dyre- og planteriket.

3.0.1. Natur og kultur.

I en sammenheng som denne, der vi snakker om en del av kulturen som er *naturødeleggende*, er det viktig å klargjøre hva som menes med *natur* og *kultur*.

Hva er egentlig natur? Den første tanken er kanskje at den er *kulturens motsetning*.

Natur er det som ikke er menneskeskapt eller påvirka av mennesker. I dag er det imidlertid få eller ingen områder som er fullstendig blotta for spor etter vår art. Selv

om det finnes steder der ingen har satt sin fot, vil lufta der som regel inneholde spor fra folk andre steder på jorda. Endringer i lufta, vil igjen påvirke naturen, og da er den jo påvirket av mennesker. Har naturen da plutselig blitt kultur? Mitt svar er nei. Når jeg står midt på Hardangervidda og puster inn luft som inneholder spor etter industriell virksomhet, er jeg fortsatt i natur. Skillet mellom natur og kultur oppstår når et område tydelig endrer karakter på grunn av menneskelige inngrep. Et annet perspektiv; du er i fjellet og langt inne i ødemarka kommer du til en nedlagt støl. De fleste av oss vil trolig fortsatt ha følelsen av å være i naturen, selv om vi står ved et kulturminne. Her er imidlertid kulturen *naturtilpassa*. Menneskene har vært der for å høste det naturen gav, ikke for å underlegge seg den.

Mennesker, er ikke vi natur? På en måte er vi absolutt det. Vi er en del av økosystemet, vi høster av naturen, eller spiser det andre har høsta for oss. Luft er livsnødvendig for oss, og luft er en del av naturen, selv om den pustes inn av et menneske som lever midt i New York. Selv om vi på den ene sida er natur, har vi likevel fjerna oss fra den. Mange mennesker lever nesten uten å ha satt foten sin på gress. De vet knapt at melk kommer fra kua og at brødet er laga av korn som dyrkes på jordene.

3.0.2. Overgangen fra å være jegere og samlere til å bli bønder.

Hvorfor og hvordan har vi havna i denne situasjonen der måten vi lever på skaper store skader i økosystemet? Kanskje begynte det hele så vidt da vi gikk over fra å være jegere og samlere til å bli bofaste og å drive jorda. Folk fikk nå muligheten til å eie mer fordi de ikke bar med seg alt. Likevel var det ikke mange som klarte å produsere mye mer enn det de trengte. Dessuten var denne mytiske tidsalderens syn på naturen helt ulikt dagens.

"Man gjorde inte någon klar skillnad mellan sig själv och omvärlden, utan uppfattade händelserna i naturen som uttryck för samma krafter som man fann hos sig själv. Tillvaron uppfattades som besjälad. Och detta var en omedelbar, konkret upplevelse."
(Hjalmar Hegge, sitert Stridbeck, 1994, s.100)

Menneskene oppfatta seg selv og naturen som helhet. Da er det naturlig at de la stor vekt på å behandle naturen, og *dermed seg selv*, på en god måte.

3.0.3. Radikal endring i forbindelse med industrialiseringa.

Likevel var det ikke før industrialiseringa begynte rundt 1750 at effektive produksjonsmåter virkelig tok av. *Arbeidsdeling og spesialisering* førte til at det blei produsert stadig mer. Menneskene fikk hele tida økende utvalg av goder. Jordbruket blei parallelt med dette drevet mer effektivt siden alle måtte ha mat. Etter hvert som effektiviseringa i jordbruket økte, kunne hele tida flere jobbe i industrien, og de kunne produsere stadig mer *ting og tang*.

"Bevisstheten om jeget og selvet tiltar og dualiteten mellom jeget og verden der ute blir framtreddende ved renessansen. Verden blir et objekt utenfor en selv som stimulerer til søketrang." (Ims, 1988, s.139)

Det blir om å gjøre å temme naturen og å bruke den for det den er verdt for menneskene. Naturen mista sjela som var en del av den i mytisk tidsalder.

3.0.4. Moderniteten.

Tida fra industrialiseringas begynnelse og fram til i dag omtales gjerne som *moderniteten*. Det er et samlebegrep for alle de samfunnsendringer som kjennetegner overgangen fra det tradisjonelle stadssamfunnet til de leveforhold som kjennetegner vår egen tid. Viktige sider av moderniteten er framveksten av anvendt vitenskap, industrialisme, urbanisering, kapitalisme, nasjonalstater, nye politiske og forvaltningsmessige systemer og lignende (Tordsson, 2000).

I forbindelsen med oppløsninga av det gamle standsamfunnet, blei samfunnsklassene inndelt på nye måter. Industriherrene og borgerskapet vokste

fram. Disse hadde både tid og penger til overs, men de mangla på mange måter *identitet*. De hadde ikke noen tradisjon å *definere seg selv* ut fra. For stadig flere blei det å definere seg selv en viktig oppgave. Mange mennesker hadde posisjoner i samfunnet som mangla tradisjon. Tidligere var identiteten kobla opp mot den tradisjonen ens liv fulgte. Hvem den enkelte var, blei beskrevet ut fra slekt og grunn. Plutselig var det ikke lenger gitt at sønnen skulle følge i farens gårdbrukerfotspor. Moderniteten gav den enkelte valg; hva og hvem vil man være (ibid)? Den kanadiske filosofen Charles Taylor skriver om hva det vil si å være moderne menneske. Han peker på at vi i motsetning til mennesker i tidligere tider, finner vår ultimate moralske kilde i oss selv (Nyeng, 2000). Taylor er positiv til denne utviklinga. Samtidig mener han det er viktig å ha en meningshorisont utenfor en selv å orientere etter (ibid). Uten en meningshorisont eller *sterke vurderinger* blir vi ikke fullverdige mennesker (ibid).

3.0.5. Moderniteten som kilde til naturødeleggelse.

Hva kan sammenhengen mellom moderniteten og de ødeleggelsene vi i dag påfører økosystemet være? Moderniteten er på mange måter prøvinga og feilinga sin tidsalder. På vegen mot en identitet tar vi kanskje steg i mange ulike retninger. Vi kan jo ikke vite hvem vi vil være dersom vi ikke har prøvd ulike alternativer (Tordsson, 2003). Siden vi er fristilt fra tradisjon, ligger ikke livskompassnåla vår stille. Dette er det modernes menneskets skjebne, enten man vil eller ikke. Vi må selv velge hva vi skal orientere etter. Tidligere var religion og familiære bånd to magneter som kompassnåla la seg stabilt i forhold til. For de fleste mennesker var det ikke et spørsmål om de skulle følge familiens fotspor og om de skulle leve slik Gud ville. Alle fulgte den planen som familien hadde laga, og ingen trodde at Gud fantes, de *visste* det (Skårderud, 1998). I dag har de færreste muligheten til å overta familiegårder, og de som har det, må likevel *velge* overtakelse, ingen velger det for dem. Når det gjelder religiøse forhold, har samfunnet på mange måter gått i

opløsning. Det har blitt et spørsmål om å *tro eller ikke tro*, men uansett er det et *valg*. Gud har ikke den sikre og selvfølgelige plassen i samfunnet som Han hadde før. Olav H. Hauge beskriver det moderne menneskets skjebne:

DIN VEG

*Ingen har varda den vegen
du skal gå
ut i det ukjende,
ut i det blå.*

*Dette er din veg.
Berre du
skal gå han. Og det er
uråd å snu.*

*Og ikkje vardar du vegen,
du hell.
Og vinden stryk ut ditt far
i aude fjell.*

Olav H. Hauge

Modernitetsmenneskenes skjebne er at vi må *velge* livsvegen vår. Da er det kanskje ikke så rart at det blir en del feilsteg, og at vi blir fokuserte på oss selv. Før industrialiseringa blei levekårene fra generasjon til generasjon lite endra. Tenkninga var mye mer *langsiktig*. Jord og eiendom blei forvalta med et tidsperspektiv som strakk seg over slektsledd. Livsprosjektet "å være sin egen lykkes smed" kan kanskje forklare at vårt forhold til naturen er avstumpa og kortsiktig.

I si bok om Charles Taylor skriver Frode Nyeng at det ekte moderne forbruksmennesket mangler en meningshorisont. Forbruket kan sees på som stadige forsøk på å fylle på med ny personlig mening (Nyeng, 2000). Selvet blir dynamisk i forhold til markedskreftene (ibid). Nyeng siterer Baumann som sier at "*Desire doesn't desire satisfaction, desire desires desire*". Ut fra denne beskrivelsen av det moderne forbruksmennesket, ser vi at rammene for økologiske bærekraftig levemåte er sprengt.

3.1. Næringslivet og helhetssyn.

"Det som er velkjent, se på det som ukjent. Det som er alminnelig, som uforståelig. Da vil det vanlige forskrekke dere." (Bertolt Brecht, sitert Eidsvåg, 1997)

Dersom vi vestlige mennesker hadde tatt imot utfordringa som ligger i disse tre setningene, tror jeg faktisk vi kunne tatt flere sjumilssteg på veg mot ei økologisk bærekraftig utvikling og en naturvennlig levemåte. Med dette mener jeg at vi tar verden omkring oss for gitt. I altfor liten grad stopper vi opp og spør oss selv hva vi *egentlig* vil og hvilke krav vi stiller til oss selv. I mangel på disse orienteringspausene i livene våre, blir vi diltende etter andre som heller ikke har tatt bevisste valg av livsveg. I dette kapittelet ønsker jeg å stille spørsmål ved *målene* i næringslivet. Hva er det mennesker i næringslivet strever etter?

3.1.1. Hva er egentlig målene i næringslivet?

Jeg har ofte inntrykk av at det å sørge for et størst mulig økonomisk overskudd, er mange næringslivsmenneskers ledestjerne. Det å generere maksimal profitt blir et mål i seg selv. Selvsagt ivaretaes andre hensyn som ansatte, miljø og samfunnet, men disse spiller ofte en *birolle*. Hva er det egentlig vi vil oppnå med den økonomiske avkastningen vi genererer? Penger har i seg selv ingen verdi. Likevel gir de trygghet og muligheter. Det vi forsaker på vegen mot den store gullgruva, kan likevel frarøve

oss selv og andre både trygghet og muligheter. Dessuten bør perspektivet utvides til å gjelde noe større enn trygghet og muligheter for seg oss og våre nærmeste. Jeg vender blikket mot økosofi T for å finne svar på hva mennesker, og da også næringslivsaktører, kan ha som mål i livet.

3.1.2. "Alt liv har egenverdi"

DU SKA ITTE TRØ I GRASET

Du ska itte trø i graset.

Spede spira lyt få stå.

Mållaust liv har og e meining

du lyt sjå og tenkje på.

På Guds jord og i hass hage

Er du sjøl et lite strå.

Du ska itte røre reiret,

reiret e ei lita seng.

Over tynne bån brer erla

ut sin våre varme veng.

Pipet i den minste strupe

ska bli kvitring over eng.

Du ska itte sette snuru

når du sir et hara-spor.

Du ska sjå deg for og akte

alt som flyg og spring og gror.

Du er sjøl en liten vek en,

du treng sjøl en storebror.

Einar Skjæraasen

Synet på natur varierer med tidsepoke og kultur. Veldig grovskissert kan vi si at utviklinga i vårt verdenshjørne har gått fra de førsiviliserte som så på seg selv om en harmonisk del av naturen, til mennesker av den industrielle tidsalderen som søkte å temme og herske over naturen. Det er vanskelig å gi noe generelt bilde av hvilken holdning vi nåtidsmennesker har til natur. Et klart syn på natur kommer fram i økosofi T, hvor en av hovedtankene er at alt liv har *egenverdi*.

"Det hele gir inntrykk av at livets utvikling på jorden er en enhetlig prosess, på tross av – eller til dels nettopp fordi – at utviklingen går mot mangfold og kompleksitet. Hva det enhetlige er, kan man strides om. Tilbake blir vel noe dyptgående felles: Livet er som fenomen grunnleggende sett ett.(...)Intuisjonen av livets enhet fører også til en viss prinsipiell likestilling av de enkelte levende vesener hva angår deres egenverdi. Alle har egenverdi, en verdi i seg selv, som levende vesen." (Næss, 1999, s. 320-322)

I en *snever* økonomisk tankegang, arbeider vi mot *profittmaksimering*. Dypøkologien og økosofi T viser oss helt andre *ledestjerner*. En av de grunnleggende normene er at alt liv har egenverdi. Vi må jobbe for at hvert levende vesen får realisert sitt store Selv (3.3.8.). Den økonomiske virksomheten er bare tjenelig dersom den gagnar denne normen. Selvsagt blir det snakk om en helt annerledes økonomisk virksomhet enn den vi i dag driver med. Dette må til fordi økosofi T og dypøkologien har mål som befinner seg i helt andre retninger enn mye av det dagens næringsliv strever mot.

3.1.3. Tanken om og følelsen for egenverdi i teori og i praksis.

Å leve etter prinsippet om at alt liv har egenverdi, er ambisiøst. Ikke nok med at vi skal tenke på mennesker som lever andre steder på kloden, mennesker som kommer etter oss, store pattedyr eller trærne i skogen hjemme. Verden er jo full av alle slags rare planter og kryp! Hvordan skal vi klare å ta hensyn til alle disse? Mange av dem

vet vi ikke at finnes, og kanskje like mange legger vi ikke merke til, selv om vi er i nærheten av dem.

Næss hevder det er innlysende at vi ikke fullt ut kan leve etter egenverdinormen. Vi må ta livet av enten dyr eller planter for å kunne overleve. Om teori og praksis sier Næss:

"Når vi søker i praksis å forholde oss til andre levende vesener ut fra et slikt likerettsprinsipp, oppstår selvsagt vanskelige spørsmål. Det gjør det jo alltid når en normativ idé høyt oppe i normpyramiden skal utmyntes i praksis. Den prinsipielle like rett til utfoldelse gir en retningslinje for vår atferd, men kan ikke absolutteres til en slags absolutt, isolerbar ikkevolds norm. Vår oppfatning av de faktiske betingelser for å leve vårt eget liv – altså visse "hypoteser" langt oppe i den samme pyramiden – gjør det krystallklart at vi må skade og drepe, altså aktivt hindre andre levende veseners selvtutfoldelse. Til den prinsipielle like rett hører ikke noe praktisk norm om lik oppførsel overfor alt liv." (Næss, 1999, s. 321- 322)

Økosofi T framlegger også at noe har *egenverdi*, ikke behøver å bety at det mangler *nytteverdi*. Med eksempler fra min egen hverdag innebærer dette at mine venner har nytte for meg fordi de gir meg trygghet, glede og omsorg, men de har absolutt egenverdi. De har egenverdi, men også nytteverdi.

Vurderer vi egenverdinormen i forhold til om vi skal ta livet av dyr eller ikke, kan det være vanskeligere å argumentere for verdi utover nytteverdien. Det kan kanskje være vanskelig å velsigne drapet av en fisk i egenverditankegangens navn. Men som det forrige utsagnet viser, *må vi faktisk ta liv*. Gjør vi dette for å overleve, er det greit. Hvis vi derimot er ute og prøver fiskelykka, og makrellen biter på før man får snøret skikkelig uti, kan det ikke forsvares å fiske bare fordi det er gøy, dersom man ikke spiser fisken etterpå.

Noen vil kanskje tenke at vi kan leve som vegetarianere for å unngå å ta liv. Men også planteriket er *liv*. Jeg har aldri møtt mennesker som har skrupler med å ta planteliv for selv å bli mette. Få har jeg møtt som ikke spiser fisk fordi de synes synd på disse svømmende skapningene. Vegetarianere møter jeg relativt ofte. Det er

mange grunner til å være vegetarianer. Ën av dem er ikke å ta liv. Dette viser at vi trolig har lettere for å identifisere oss med dyreliv enn med fiskeliv og langt mindre med planteliv. Det viser også at vi *må* ta annet liv for selv å overleve.

3.1.4. Næringslivet og egenverdinormen.

Det kan synes vanskelig å realisere en norm som er høyt oppe i et filosofisk system, på et område som ofte sies å være styrt av krefter utenfor mennesket; *markedskreftene*. Hvordan skal vi som deltakere i næringslivet forholde oss til egenverdinormen? Et viktig problem er at det meste av "produksjonen" som i dag foregår i næringslivet, er mange nivåer over det basale å skaffe nok mat, klær og varme til alle. Dessuten er alt så *komplekst* at det å si hvor livsnødvendige de ulike virksomhetene på en eller annen måte er, vanskelig lar seg gjøre. Konsekvensene av de ulike selskapenes drift er også uoverskuelige. Hvordan skal vi klare å skille disse uendelig mange trådene fra hverandre? Normen om egenverdi har kanskje sin funksjon i å *endre fokuset* vårt. Det er umulig at vi alle plutselig skulle melde oss ut av samfunnet og leve kun av det vi finner i naturen. Næringsgrunnlaget er for lite til det, og vi har heller ikke kunnskapene til å klare oss. Dessuten ville det trolig bare gjøre vondt verre om vi alle plutselig forlot vår siviliserte hverdag.

Vi er født inn i et samfunn der det synes umulig å skille ut hvilken virksomhet som er livsnødvendig og ikke. Det beste vi kan gjøre i denne situasjonen, er trolig å slutte å ta ting for gitt. Vi må som Næss sier, stille oss de *dype* spørsmålene.

Til tross for etterlevelseshvanskler, mener jeg denne normen er ei fin ledestjerne ved at den gjør oss mer ydmyke overfor andre levende vesener enn bare overfor våre aller nærmeste.

3.1.5. Grunn og dyp økologi.

Næss hevder at den formen for naturvern som i dag har flest tilhengere og størst slagkraft, er den han kaller den grunne økologiske bevegelse. Denne er kjennetegnet ved at den:

"Fight against pollution and resource depletion. Central objective: the health and affluence of people in the developed countries." (Næss, 1995:2, s.3)

Vi ser at *den grunne økologiske bevegelse er klart antroposentrisk*, og vern om naturen gjøres fordi det har nytteverdi for mennesker i den rike delen av verden. Ofte er det snakk om hvor mye forurensning naturen kan tåle (før den får forringa verdi for menneskene).

Det er innenfor den grunne økologien at folk flest i dag befinner seg. Vi hører om bedrifter som tar på seg samfunnsansvar og renser utslippene sine. Bedriftsledere er miljøvennlige og sykler til jobben. Vi sorterer søpla, slukker lysene i de rommene vi ikke oppholder oss i, kjøper svanemerka vaskemiddel og heiser den grønne miljøfana vår! Jo, vi opptrer *miljøvennlig*, men det er kanskje fordi "alle andre gjør det" eller fordi vi ser ulempene miljøødeleggelse leder til for oss selv. Denne innstillinga fører til at man ikke tar naturødeleggelsesproblemene ved rota, men at man forsøker å glatte på hærverket. Det nytter ikke bare å endre små mer eller mindre betydelige handlinger, vi må endre holdningene våre! For å endre holdninga, må vi stille oss dype spørsmål; *hva er det vi egentlig vil?* Får vi her svar som kan forenes med de åtte punktene som er nevnt i innledninga, har man bevegde seg over i den dypøkologiske bevegelsen. I følge økosofi T må vi altså ikke bare verne om naturen fordi dette har en nytteverdi for oss selv og våre nærmeste, men fordi naturen har *verdi i seg selv*.

"Økosofen må gjennomtenke – og dermed også gjennomføle – hva hun eller han til syvende og sist vil – og ikke bare som et privat anliggende, men i sosialt, biosfærisk perspektiv. Her er det ikke spørsmål om å trekke konsekvensene av et synspunkt som i

alt vesentlig er gitt – det er ikke noe teknisk problem vi står overfor -, men et spørsmål om klargjøring av synspunkter, 'å finne seg selv'." (Næss, 1999, s. 87)

3.1.6. "Et rikt liv med enkle midler".

Arne Næss snakker varmt om å leve *et rikt liv med enkle midler*. Som jeg seinere kommer tilbake til, dreier det seg om å dvele med målene, ikke med midlene. Et rikt liv med enkle midler åpner mennesket for dype og ekte verdier, gir det avstand fra det kommersielle jaget og realiserer ei personlig ansvarlig holdning. De mennesker som tar avstand fra bruk-og-kast-mentaliteten, skal i følge Næss utvikle sine skapende evner og glede over kvalitet i egen handling og samhandling med andre (Rothenberg, 1992).

Mennesker som lever med enkle midler, er selvsagt ugunstig for næringslivet slik det framstår i dag. Mindre forbruk vil gå direkte på bekostning av omsetninga, og reduserer videre profitten. Dermed må næringslivet finne et annet spor enn det som det nå beveger seg i. Undersøkelser gjort i USA på midten av 1990-tallet viser at en fjerdedel av den amerikanske befolkninga ønsker å forenkle livet sitt. Selv om denne forenklinga skjer på mange måter, viser forskninga at mennesker faktisk søker noe dypere enn forbruk (Worldwatch, 2004).

3.2. Efterspørsel og behov. Levestandard og livskvalitet.

Gandhi sier at jorda har nok ressurser til å dekke folks behov, men ikke til å tilfredsstille deres grådighet (Eidsvåg, 1999). Innen økonomiske fag, er *behov* et sentralt begrep. Det defineres gjerne som en mangeltilstand som er så stor at man er villig til å ofre noe for å komme i likevekt (Det store norske økonomileksikon, 2003). For mange bedrifter er det sentralt å skape *begjær*, altså få potensielle konsumenter til å føle at de mangler et eller annet som bedriften produserer og dermed kan tjene penger på. Utgangspunktet i økosofi T er imidlertid det helt motsatte. Næss

erkjenner at vi har behov, men i motsetning til økonomer, *skiller han mellom behov og etterspørsel*. Grovt sagt omfatter behov det vi trenger for å overleve, mens etterspørsel er det vi har lyst på eller ønsker oss; begjærer. Selvsagt vil det være langt utenfor en økologisk forsvarlig ramme å framprovosere etterspørsel etter materielle goder. Den første økonomen, Adam Smith, skilte mellom absolutt og effektiv etterspørsel. Førstnevnte er det menneskene har lyst på og behov for, mens sistnevnte er det de på grunnlag av sin kjøpekraft kan skaffe seg (Ekelund og Hébert, 1997). Dette er ei annen inndeling enn Næss', men den problematiserer like fullt det at behov og etterspørsel sjelden er sammenfallende. De rike etterspør mer enn de har *behov* for. De fattiges etterspørsel i markedet vises som mindre enn deres behov, fordi de mangler kjøpekraft.

3.2.1. Behov i Næss' betydning.

Næss er kritisk til at *behov* brukes i forhold til annet enn levende vesener. I dagligtalen hører vi gjerne at industrien har behov for større arealer, for flere arbeidere eller for bedre infrastruktur.

"Jeg foreslår at vi inntil videre innskrenker bruken av behovsterminologien til å gjelde levende vesener. Industri, stat eller samfunn har ikke behov slik denne terminologien er formet. Viktigere: Vi bør ikke tale om behov for noe i og med at det foreligger etterspørsel eller i og med at induktive prognoser tilsier økt etterspørsel." (Næss, 1999, s.81)

Er ikke vårt kortsiktige og snevre ønske om å oppnå profitt bare med på å framprovosere holdninger som går ut på at lykke kan kjøpes? I sin tur bidrar dette igjen til et *bruk-og-kast-samfunn* som på alle måter mangler økologisk bærekraft. Hvordan kan vi som næringslivsaktører forholde oss til at vi skal dekke behov og ikke begjær? Gapet mellom disse to størrelsene er store i vår kultur. Profittmuligheter forsvinner dersom vi går over til å produsere kun for å dekke ekte behov. Her er det

igjen viktig å huske på at dypøkologisk tankegang ikke har profitt som overordna mål.

"Med forbruket til verdens velstående elite, og i økende grad til middelklassen, har de siste tiårene utviklet seg langt utover det å tilfredsstille behov, eller til og med å oppfylle drømmer som ikke har annen funksjon enn å bli oppfylt. Det kan virke som om store deler av verden ser det som et mål å leve opp til den amerikanske etterkrigsanalytikeren Victor Lebows utsagn om 'vår enormt produktive økonomi...krever at vi gjør forbruk til en livsstil, at vi skaper ritualer av det å kjøpe og bruke varer, at vi søker åndelig tilfredsstillelse, bekreftelse på vårt ego i forbruk.'" (Worldwatch, 2004, s. 18)

3.2.2. Levestandard og livskvalitet.

Beveger vi oss fra bedriftsøkonomien til samfunnsøkonomien, ser vi at økt eller i det minste opprettholdt levestandard, er et sentralt mål. *BNP per capita* er trolig det mest brukte målet på levestandarden. Får vi ei økning i denne størrelsen, har vi per definisjon *økonomisk vekst*. Enten man studerer økonomi eller følger med i samfunnsdebatten, oppleves økonomisk vekst som et mål i seg selv. Mitt spørsmål blir da hvorfor økonomisk vekst er så viktig og saliggjørende? Trolig henger det sammen med den dypt forankra forbruksideologien som råder i den vestlige verden.

"(...) det faktum at selve produktenes fysiske tilstedeværelse er en viktig del av vår materielle virkelighet, som igjen danner grunnlaget for vår ideologi, våre holdninger, våre meninger og vår atferd." (Jakobsen og Mehlum, 1992, s.80)

Det kan virke som at levestandard blir et substitutt for den dypere og mer grunnleggende livskvaliteten. I en verden der vi jager etter lykke, som kanskje glipper ut av favntaket vårt i det vi er i ferd med å fange den, er i alle fall *tingene* noe vi kan klamre oss fast til.

LYKKA

*Det er med lykka som
med ville dyr i skogen:
Den blir tillitsfull
og nærmer seg leirplassen din når
du ikke lenger jager etter den.*

Hans Børli

Selv om det kan være både nærliggende og lettvindt å klamre seg til materielle goder, bør man slippe taket og heve blikket. For mange er materielle goder statusobjekter og dermed et slags middel for å definere hvem man ønsker å være. Dette er ei *undervurdering* av en selv. Vi må tørre å ta bort skallet, og heller være den vi er ut fra personlige egenskaper. Dersom fokus endres på denne måten, tar vi også et steg bort fra forbruksideologien. I "*Økologi, samfunn og livsstil*" gjengis forslaget til ideologiplattform for *Fremtiden i våre hender*. Denne er utarbeida av Erik Damman, og er i overensstemmelse med Økosofi T. I punkt tre heter det at:

"...bevarelse av det naturlige og helhetlige biologiske livsmiljø med mennesket som en integrert del, er en forutsetning for utvikling av menneskehetens livskvalitet, og opprettholdelse av denne i fremtiden.(...)Punkt 3 er tatt med for å presisere to forhold: at livskvalitet her betraktes som noe uavhengig av kunstige, materielle forhold utover det som kreves for tilfredsstillelse av grunnleggende behov, og – at det økologiske hensyn betraktes som en forutsetning for livskvalitet,(...)" (Erik Damman, sitert Næss 1999)

Innen sosialøkonomien ser vi at blant andre FN søker å finne nye velferdsmål. Human Development Index (HDI) vurderes ut fra levetid, utdanningsnivå og levestandard målt i BNP per capita (Jansen Hagen og Pedersen, red, 1999). I forhold

til kun å bruke BNP per capita som velferdsmål, er HDI ei forbedring. Likevel ser vi at hensynet til naturen fortsatt er utelatt.

Det er gjort forsøk på å inkludere naturforringelse i BNP ved å trekke fra naturødeleggelse eller miljøforringelse (www.ssb.no). Her får en inntrykk av at det er ok å ødelegge naturen så lenge man betaler for det. For å leve etter dypøkologiens åtte punkter, må vi flytte fokus fra levestandard til livskvalitet. Vi må være mer opptatt av *hvordan vi har det enn hva vi har*. Undersøkelser viser at i rike land er tallet på svært lykkelige personer stabilt selv om BNP per capita øker. Implikasjonen er at økt forbruk ikke gjør oss gladere dersom vi i utgangspunktet har et visst nivå av materielle goder (Worldwatch, 2004). For fattige mennesker øker lykke dersom de blir rikere (ibid).

3.2.3. Næringslivet, behov og etterspørsel.

Mye av næringslivet overlever i dag fordi det klarer å *skape etterspørsel*. Relativt stor del av inntektene våre bruker vi på goder som tilfredsstiller våre lyster og ikke våre behov. De av oss som via næringslivet bidrar til denne økologisk uforvarlige lysttilfredsstillelsen, *må ta ansvar*. Samtidig er vi del av et så komplekst samfunn at det kan virke umulig å leve på en økologisk forsvarlig måte. Vi kan ikke melde oss ut av samfunnet selv om vi mener at mye ved det er feil. Dermed mener jeg at vi likevel ikke kan lastes for alt vi som næringslivsaktører bidrar til i forhold til naturhensynet. Hvordan skal vi da handle for å ta hensyn til alle levende veseners egenverdi? Først og fremst må hvert enkelt menneske oppleve det som meningsfullt at alle levende vesener har egenverdi. Dette kommer jeg tilbake til hvordan kan skje. Her antar jeg at vi mennesker lever ut fra tanken om og følelsen av at alt liv har egenverdi. For eksempel kan vi velge yrker der vi kan få gjennomslag for handlinger som er i tråd med den dypøkologiske bevegelsen. Vi kan også i dagliglivet velge de løsningene som er minst naturødeleggende.

3.2.4. Klassisk økonomisk tankegang - dysfunksjonell i dagens situasjon.

Økonomien regnes som eget fagfelt fra utgivelsen av Adam Smiths "*Wealth of Nations*" i 1776 (Ekelund og Hêbert, 1997). Inntil da hadde den vært et underområde til moralfilosofien. Smith talte for arbeidsdeling som positivt fordi det var kilde til økonomisk vekst (ibid). Dette var ei tid da folk levde under mye dårligere materielle forhold enn det vi gjør i dag. Arbeidsdelinga førte til minder sult og fattigdom. I dagens vestlige verden er situasjonen helt annerledes. De fleste av oss har mye mer enn vi behøver av mat, klær og materielle goder. Kanskje kan vi si at Smiths teori om arbeidsdeling virka så bra at den har blitt *dysfunksjonell*. *Vi blei ikke bare mette, men vi forspiste oss og blei overvektige.*

3.3. Hvor er vi og hvor vil vi? Et spørsmål om selvrealisering!

Hvorfor er vi der vi er? Har vi tatt fullstendig feil på vegen? Før gikk folk i foreldres og tidligere generasjoners fotspor. I moderniteten har vi blitt mer og mer løsrevet og fristilt. Vi er rebelsk ungdom som har opponert mot moder jord. Endelig er vi i ferd med å innse at de kloke ordene hennes, ville vært bra å følge. Ordene har ikke vært eksplisitte formaninger, men *de har blitt tydelige for oss som konsekvens av våre handlinger*. Vi må håpe at det er muligheter for oss, som det var for den bortkomne sønnen da han angra sine synder. Dersom moder jord møter oss bortkomne med åpne armer, må vi åpne sansene våre og lytte til det hun har å si.

Abraham Maslow viser gjennom sitt behovhierarki at mennesker som har tilfredsstilt sine grunnleggende behov, har kommet opp på et nivå der de er i stand til å realisere seg selv og sine iboende evner, anlegg og egenskaper (Kaufmann og Kaufmann, 1998). Et slik syn gir inntrykk av at hver og en må søke å dyrke seg selv og sitt i størst mulig grad. I avsnitt 3.3.8. presenteres et alternativt syn på selvrealisering hvor hensyn til andre mennesker og naturen er inkludert.

LØVETANNENS BØNN

Blås på meg barn!

Fang mine stigende stjerner

og kikk på min gule sol

*- som brenner i gressets grønne himmel -
med alle de undrende øyne.*

La de små barn komme til meg

for de vet ikke hva ugress er.

Harald Søverdrup

3.3.1. Teknokrati.

Hvorfor opplever mange av oss den verden vi lever i som *skakkjørt* når det gjelder menneskets forhold til naturen? Er ikke dette mistillit til våre forfedre, våre medmennesker og oss selv? Hvor skal vi plassere skylda for den situasjonen vi har havna i? Ei vanlig holdning er at utviklinga har gått og fortsetter å gå sin gang, og at det er lite vi egentlig kan gjøre med det. Lille meg har jo så liten betydning!

Arne Næss kaller samfunn som styres av teknikkens herredømme for *teknokratier*. I denne situasjonen antar man at den teknologiske utviklinga er noe man bare må forholde seg til. Menneskene styrer ikke teknikken - teknikken styrer menneskene. Med slik innstilling, synes løsninga på den økologiske krise umulig. Noen hevder imidlertid at krise kan løses teknisk. Næss avviser dette forslaget ut fra "alt henger sammen"-maksimen (Næss, 1999). Det blir som å gi smertestillende til en pasient som på grunn av alvorlig sykdom verker i hele kroppen. For ei stakkert stund vil han kanskje bli smertefri, men kilden til problemet er der like fullt, og smertene vil snart komme igjen. *Mentalitetsendring* må til for å løse den økologiske krise.

"Grobunnen for teknokrati, teknikkens herredømme, er til stede når den enkelte og de organisasjoner den enkelte fungerer i, blir mer opptatt av midler enn av mål, og de tekniske midlene blir brukt uten å forstås. Jo mindre evne til å dvele ved egenverdiene, jo fortere glir bevisstheten over fra opplevelsen i nuet til planleggelse av det neste ved hjelp av komplisert teknikk. Selv om man fremdeles tror at man arbeider med tanke på egenverdiene, blir sikring av midler hovedsaken. De utilsiktede følger av dette blir desto alvorligere jo mindre den enkelte bruker har å gjøre med produksjonen. Teknikken "forbedres" uoppørlig og under store ofre av tid og energi. Umerkkelig svinner tiden ved målene bort. Jaget tar over. Forbedringene er illusoriske." (ibid, s. 120- 121)

Troa på teknikkens uregjerlige og ustoppelige krefter kan fort bli *selvoppfyllende profeti*. Viser vi derimot teknokratiet ryggen, og gjør krav på at våre dypeste ønsker og verdier skal være drivkreftene i samfunnet, har vi muligheten for å *påvirke*. Denne tanken vil også være del av den mentalitetsendringa som Næss mener er nødvendig for å leve på en økologisk bærekraftig måte.

"Spådommen oppfyller så å si seg selv, ved at de som spår, gjennom sitt handlesett gjør den til virkelighet. Opprinnelig er spådommen grunnet på en feilaktig vurdering av tingenes tilstand, men gjennom det handlesettet som spådommen framkaller, virker det til sist, når spådommen er gått i oppfyllelse, som om den var grunnet på en riktig vurdering." (Østerberg, 1997, s. 57)

3.3.2. Optimist på vegne av det 22. århundre.

Hvordan i all videste verden kan man se noe lys i naturverntunnelen? Mange arter av levende vesener utrykkes hver dag, antallet fattige mennesker i verden er fortsatt skyhøyt, stadig flere bor i byene og luft og vann er forsøpla av menneskelig aktivitet. På spørsmålet om han overhodet har noe optimisme igjen, svarer Arne Næss:

"Ja visst! Jeg har ikke overtatt pessimismen fra filosofen Peter Wessel Zapffe, som var opptatt av dette lenge før meg. Men jeg mener at vi er på vei nedoverbakke, og at vi kommer til å fortsette med det langt inn i neste århundre. Derfor sier jeg, halvt alvorlig, halvt spøkefullt, at jeg er optimist på vegne av det 22. århundret. Når ubehagelighetene for alvor viser seg i de rike land - som for eksempel en halv meter høyere vannstand i Holland - kan de forskjellige politiske partier begynne å bli enige om en felles miljøpolitikk. Arbeider vi hardt og reagerer på en del katastrofer i de neste hundre år, kan de påfølgende hundreår bli all right!" (Næss, 2001, s. 165- 166)

Til tross for optimismen, mener jeg at det ligger en slags pessimisme i at det er elendigheten som skal føre til at vi til slutt endrer kurs. Det hadde vært bedre om det var våre dyptliggende ønsker og verdier som var spiren til ei økologisk bærekraftig utvikling. Denne optimismen gir også Næss uttrykk for i andre sammenhenger. Økosofi T vil ikke ta oss tilbake til steinalderen, den er *framtidensretta*. Samtidig vil den finne fram igjen noe av det tidligere tider kan lære oss om et ydmykt forhold til naturen.

"Miljøkrisen har muligheten for å redde oss over i en annen bane med nytt kriterium på fremskritt og rasjonalitet. Det er det positive aspekt ved situasjonen som har inspirert denne bok. Miljøkrisen kan muligvis gi menneskeheten en ny start, nye sosiale former for samliv forenet med teknisk høyt nivå, økonomisk fremskritt (uten "vekst") og mer allsidig livsopplevelse." (Næss, 1999, s. 11)

Målene i den grunne og i den dype økologiske bevegelsen er ulike. Den første driver naturvern for menneskenes skyld, mens den sistnevnte gjør det ut fra forestillinga om at alt liv har egenverdi. På grunn av de ulike målene, har de to bevegelsene ulikt syn på hva som kreves på vegen mot naturvennlig livsførsel. For den grunne økologiske bevegelsen blir fokus hva vi må *ofre* for å leve bærekraftig. Vi må gi avkall på mye som er en del av vår vestlige hverdag. Den dypøkologiske bevegelsen ser *mulighetene* som ligger i den nye livsførselen. De viktige tingene i livet får fokus - vi dveler ved egenverdiene. Det å se på mulighetene og å fokusere på det som er bra med en økologisk bærekraftig levemåte, innebærer i seg selv *optimisme*. Dermed

kjemper dypøkologer *for* og ikke *mot*. Denne optimismen og ja'et, er noe at det jeg har sans for når det gjelder dypøkologien og økosofi T.

3.3.3. Endring med glede.

Næss fokuserer på mulighetene vi står overfor dersom vi gjennomgår mentalitetsendring fra å forbruke til å dvele med egenverdiene. Når vi ser det store i det lille, og når vi dveler med egenverdiene, legger vi grunnlaget for en dyp og langvarig glede. Vi vil gledes over å leve på en måte som fremmer andre levende veseners levekår. Forbruksjaget forsvinner, og det blir enklere å være tilstede i seg selv. Å eie og forholde seg til færre eiendeler blir en lettelse og ikke en byrde (Næss, 1999).

"Tingene, de såkalte 'døde' tingene i hytten, får liv, de nærmer seg mer og mer personer og får egenverdi. Når en av de 50 år gamle koppene faller i gulvet, ser man på den istykkerslåtte som noe levende som har dødd. (...) På hytten og nær hytten blir en positiv utvikling styrket fordi man har mer anledning til å dvele ved egenverdiene, og er mindre tounget til å vurdere ting etter deres bruksverdi, deres rent 'instrumentelle verdi'." (Næss, 1999:2, s. 75-78)

Næss har laga en formel som viser at vårt engasjement og vår glød har stor påvirkning på vår trivsel. Formelen er som følger:

Trivsel = Glød * Glød / Legemlig lidelse + Sjelelig lidelse (Næss, 1998).

Resultatet blir at vi kan tåle mye legemlig og sjelelig lidelse dersom vårt engasjement er sterkt. Brenner vi nok for vern om naturen, kan vi ifølge Næss tåle store lidelser og likevel ha høy trivsel.

3.3.4. Er økonomien ond?

Kanskje kan denne framstillinga gi inntrykk av at økonomien er ond. Men faktisk er det ikke det jeg mener. Problemet med økonomien i dag, er at den legger opp til *ansvarsfraskrivelse*. Markedet sies i stor grad å være *selvregulerende*. Dette innebærer at så lenge vi tilpasser oss dets spilleregler, er det meste ok. Krav til våre egne vurderinger tilsidesettes i stor grad. Vi kjøper heller ny fryseboks i stedet for å reparere den gamle, fordi dette er *økonomisk lønnsomt*.

For næringslivsaktører innebærer dette at andre forhold enn bunnlinjetallenes farge og størrelse, må avgjøre valgene. Vi kan ikke plassere oss der hvor tilbuds- og etterspørselskurva henviser oss, dersom det går på tvers av våre moralske leveregler. Økonomien er ikke ond, men blir den et mål og ikke et middel, er vi på ville veier.

3.3.5. Samfunnet er komplekst og gjør valgene våre uoverskuelige.

Skal man handle på den mest mulig naturvennlige måten, krever det at man nærmest går på tvers av samfunnet. Markedskreftene setter fart på forbrukskarusellen vår. Økt hastighet betyr høyere omsetning og større profitt. Tankegangen er enkel, men konsekvensene er omfangsrike og kompliserte. Siden verden er så kompleks, kan det også være vanskelig å ha oversikt over hvilke konsekvenser våre forbruksvalg har for naturen. Gore-tex-klær er ansett for å være et mye mer miljøfiendtlig valg enn bomullsklær. Grunnen er at de er produsert av *kunstige og vanskelig nedbrytbare stoffer*. Bomull er som kjent et *naturprodukt*, og klær av dette materialet antas derfor å være naturvennlige. Her finnes imidlertid en del "men": Bomullsklærne kan være farga og impregnert med naturskadelige stoffer. Dessuten kan de være produsert så langt unna brukeren, at transporten fra produsent til konsument gjør bomullsranakken til et naturfiendtlig valg. Eksempelet kan virke søkt, men poenget er likevel viktig: Vi brukere har liten eller ingen mulighet til å ha fullstendig oversikt over hvilke konsekvenser våre valg har for naturen.

Som aktører i næringslivet har vi ansvar for å velge naturvennlige framstillingsmåter. Kundene må også få vite hvordan og med hvilke konsekvenser produktet har blitt til.

3.3.6. Luksusbehov?

Det er flest mennesker i den rike, vestlige verden som slutter seg til den dypøkologiske bevegelsen. For mange av oss kan det synes uproblematisk å senke den materielle levestandarden siden den i utgangspunktet er så høy. For mennesker i de fattigere delene av verden, er de viktigere å sørge for det daglige brød, enn at det faktisk blir framstilt på en økologisk bærekraftig måte. Er det ikke litt arrogant av meg som lever trygt og godt i en av verdens mest utvikla velferdsstater, å rope om mentalitetsendring? Jeg kan løfte naturvernshana høyt og samtidig være sikker på at jeg får det jeg har behov for og mer til av materielle goder. Er jeg bare barn av moderniteten som prøver å skape mening i tilværelsen med å slutte meg til en filosofi? Har jeg gått meg bort i skogen og prøver å finne vegen ut igjen med å lage min egen veiviser?

RART

*Jeg sitter vilskan
midt i uvega skogen
og spikker på en veiviser...*

Hans Børli

Jeg håper og tror at ønsket om å leve slik at naturen ikke skades, er mer enn et forsøk på å skape mening i tilværelsen. "Sannheten" om hva som er rett og galt, har

forandra seg gjennom historien. Ut fra følelsen om at naturen har verdi i seg selv, mener jeg at vi ikke har lov til å bruke den kun av "nytte for oss selv"-hensyn. I fortida har ulike menneskegrupperinger vært undertrykt og mishandla. Jøder, kvinner, sigøynere, homofile, fattige, negere har av grunner som er uforståelige for oss, blitt behandla som om de ikke hadde egenverdi. I framtida vil vi kanskje se med like undrende og angrende blikk på måten dyr, planter og naturen som helhet behandles på i dag. Det er verdifullt at noen har fått følelsen av at vi må endre vår levemåte. Selv om denne følelsen er mest utbredt hos velstående mennesker, må vi glede oss over at endringer i den vestlige verden vil monne i den store sammenhengen. Dessuten er det trolig her de største kildene til økologisk ubalanse ligger.

3.3.7. Hva skal vi gjøre?

Utfordringene er enorme. Hvert menneske utgjør mindre enn en seksmilliarddel av jordas befolkning. Hvordan skal vi med dette utgangspunktet handle for å bidra til ei økologisk bærekraftig utvikling? Jeg synes Hans Børlis skildringer er et fint blide og ei god rettesnor for oss:

DU MÅ FORSØKE

Du sitter fast i din verden.

Vil du

løfte ditt eget liv

opp i en høgere sfære,

da må du samtidig løfte

alt omkring deg.

*Et overmektig tak – ja vel,
men du må forsøke, du må
tro det umulige mulig.*

*Jeg så en gang ei krikk-and
som hamret vingene tilblods
mot isen i elvoaset,
- føttene var frosset fast.*

*Slik
som denne vesle villanda
må du forsøke.*

*Å løfte heile jorda
med dine korte vinger.*

Hans Børli

3.3.8. Selvrealisering og det store Selvet.

Det er forståelig om et økologisk bærekraftig samfunn kan se ut til å finnes i enden av en veg full av offer og forsakelser. Vi som hadde flaks og trakk så gode nummer i velferdskøen, må gi avkall på materielle goder for å komme dit den dypøkologiske bevegelsen ønsker. I selvinteressens eller egoismens ånd, er det kanskje naturlig at noen av oss ikke ønsker dette. Arne Næss lanserer imidlertid "ei løsning" på egoismeproblematikken. Han skiller mellom et *menneskes ego, dets lille selv og dets store Selv*.

I vår daglige bruk av ordet selvrealisering, innebærer dette ja til egodyrkelse. Opp og fram med seg selv blir det viktigste; hver blir sin egen lykkes smed. Det store Selvet inkluderer alle og alt den enkelte identifiserer seg med. Dermed innebærer realisering av det store Selvet at vi også strever etter å realisere de vi identifiserer oss

med. Da blir det ikke lenger spørsmål om å tilfredsstille enten en selv eller de andre. Å handle på en måte som er bra for seg selv og/eller for andre, handler om å *realisere det store Selvet*. Dermed forsvinner ego-/altruismeproblematikken. Et praktisk problem kan her bli hvem og hva man skal inkludere i sitt store Selv. Er det for eksempel mulig å identifisere seg med alle levende vesener, når det bare er en liten promille vi faktisk møter i løpet av livet? Noen mennesker vi møter, liker vi rett og slett ikke. Dermed identifiserer vi oss ikke med dem. Har vi da rett til å ha en livsførsel som går på bekostning av dem? Er det et mål å identifisere seg med alle levende vesener, selv om vi aldri møter dem? Næss svar på dette vil trolig være at *alt liv har egenverdi*, det vil si at det har verdi i seg selv, og *at vi dermed ikke har rett til å utnytte det*. Egenverdi står imidlertid ikke i motsetning til nytteverdi. Selv om ei ku har verdi i seg selv, betyr det ikke at vi ikke kan ha nytte av melka den gir. Næss uttrykker det slik:

"Jo større forståelse vi får av vårt samliv med andre vesener, jo større omhu vil vi vise. Dermed er også veien åpen for glede over andres trivsel og sorg over deres død og fordervelse. Vi søker vårt eget beste, men ved selvets utvidelse, søker vi dermed også andres." (Næss, 1999, s. 336)

3.4. Andre kilder til naturvern og kritikker av dypøkologien.

For å vise hvor i naturvenrandskapet den dypøkologiske bevegelsen og økosofi T befinner seg, vil jeg presentere andre kilder til naturvern. I tillegg tar jeg for meg det Næss og hans filosofi har blitt kritisert for.

3.4.1. Humanisme som grunnlag for naturvern.

Humanisme er en versjon av det tradisjonelle vestlige synet som går ut på at mennesket har en privilegert moralsk status sammenlikna med andre levende

vesener (Saugstad, 2002). Kjernen i humanismen er ideen om menneskeverdet, og *Kants kategoriske imperativ* uttrykker at *mennesket* alltid skal behandles som et formål, og aldri bare som et middel (ibid). Saugstad lar Kant representere humanismen. Denne livsanskuelsen skiller mellom fornuft og følelser, og gir mennesket med sin rasjonalitet, en privilegert plass som det eneste vesenet vi har moralske plikter overfor (ibid). Likevel mener Saugstad at humanismen gir retning til naturvern fordi andre levende veseners egenverdi har sitt grunnlag i pliktene et hvert menneske har overfor seg selv. Vi har følelser av ikke-moralsk opphav som spiller en viktig rolle i moralen. Siden det føles vondt å skade dyr og natur, har vi en plikt overfor oss selv til å leve ut fra disse følelsene (ibid).

Kant skiller mellom legalitet og moralitet. Førstnevnte er det moralsk riktige, og sistnevnte er det moralsk gode (ibid). Vi har ifølge Kant plikt til å beskytte absolutt alt som styrker moralen. Sympatifølelsen, som vi mennesker ifølge humansimen naturlig har, er således en god hjelper for moralen (ibid). Holdninga om dyrenes egenverdi er retta mot dyrene, men det moralske grunnlaget som gjør denne holdninga til en forpliktelse, er en plikt overfor oss selv (ibid).

3.4.2. Hvorfor dypøkologi?

“Ut fra den ‘terapeutiske’ ideen om filosofi, som etter min mening går som en rød tråd i Vestens dialektiske filosofi fra Sokrates til Wittgenstein, har filosofien som eneste funksjon å motvirke begrepsforvirring.” (Saugstad, 2002, s. 50)

Jeg mener at filosofien kan ha funksjoner utover det Saugstad framlegger. En filosofi er en spesiell måte å se og møte verden på. Dermed kan den hjelpe mennesker å skape mening i tilværelsen og å orientere seg i virkeligheten. Vår oppfatning av virkeligheten skjer gjennom tanker, følelser og handling. Samtidig er den verden vi møter med på å forme våre tanker, følelser og handlinger.

Et mennesker som slutter seg til Kants humanisme vil oppfatte og forholde seg til virkeligheten annerledes enn en person som er tilhenger av Næss økofilosofi (se om

fenomenologien, kapittel 3.6.1.). Hva har dette å bety i forhold til naturvern? Jeg tror begge disse og flere andre filosofiske retninger har grunnlag for å verne om naturen, men de gjøre det ut fra ulik begrunnelse. Humanismen er antroposentrisk og verner om naturen fordi vi har moralske forpliktelser overfor oss selv. Økosofi T og dypøkologien er økosentrisk og verner om alle levende vesener fordi de har egenverdi uavhengig av moralske forpliktelser mennesket har overfor seg selv. Vi mennesker har plikt overfor andre, ikke bare overfor oss selv. Når jeg velger dypøkologien, er det fordi den treffer følelsene mine, sorterer tankene mine på måter som skaper mening i tilværelsen og den gir god motivasjon til å handle naturvennlig.

3.4.3. Undervurderer dypøkologien mennesket?

Kant skiller mellom tanker og følelser, og gir mennesket med sin *fornuft* en privilegert status i forhold til annet liv (Saugstad, 2002). Næss støtter seg til Spinoza som skriver at skillet mellom fornuft og følelser er kunstig. Disse to er en interagerende helhet som kalles *ratio*, den indre stemmen. Ratio taler ikke for eller imot, men viser den riktige vegen (Næss, 1998). Likevel bruker Næss de konvensjonelle begrepene *fornuft* og *følelser*.

Næss skriver om *livets enhet* og framlegger at mennesket ikke har noen spesielt privilegert plass i økosfæren. På grunn av dette har dypøkologien blitt kritisert for å undervurdere mennesket (Næss, 2001). Det fjerde punktet i den dypøkologiske bevegelsens plattform, går ut på at det er en fordel om her var færre mennesker på jorda. På grunn av dette, har dypøkologien blitt beskyldt for å være menneskefiendtlig. Som svar på denne anklagen bruker jeg Næss' ord som sier at dypøkologiens humanisme stikker dypt:

"Mennesket har et potensial som er fantastisk (...). Atferden vår de siste ti tusen år har i stigende grad vært parasittisk. Men det sier ingenting om menneskets vesen, for hva er vel ti tusen år i et perspektiv på – la oss si – ti millioner år? Dypøkologi taler ikke nedsettende om menneskets vesen. Den er både naturvennlig og menneskevennlig.

En som støtter dypøkologien, kan trygt si at mennesket er unikt, ikke bare et pattedyr blant andre." (Næss, 2001, s. 187-188)

3.4.4. Sosialøkologiens og økofeminismens kritikk av dypøkologien.

I tillegg til dypøkologien finnes det to andre sentrale økofilosofiske skoler; *sosialøkologien* og *økofeminismen* (Capra, 1996). Sosialøkologenes hovedkritikk av dypøkologien, er at den sier lite om kulturelle og sosiale forhold. Disse er i følge sosialøkologene en viktig årsak til den dypøkologiske krisa (Capra, 1996, Bookchin, 1999). Derfor bør fokus rettes mot menns undertrykkelse av kvinner, kapitalismens rolle, nasjonalstatsystemet og sosiokulturelle institusjoner med tradisjonelle patriarkalske verdier (Dregson og Inoue, 1995). Disse forholdene bør gå foran menneskenes forhold til naturen (ibid).

Økofeminismen kan sees på som ei spesialgrein av sosialøkologien (Capra, 1996).

Økofeministene ser på menns dominans av og hersking over kvinner. De mener at dette har gått hånd i hånd med utnyttinga og ødeleggelsen av naturen (ibid).

Hvordan forholder den dypøkologiske bevegelsen seg til denne kritikken? Næss er ikke uenig med verken sosialøkologene eller økofeministene (Clark, 2000). Han sier at de peker på viktige problemer, men at disse ikke er så sterkt fokusert i dypøkologien. Jeg antar at Næss ikke mener menneskenes forhold til hverandre skal gå foran deres forhold til naturen.

3.4.5. Er dypøkologien intolerant?

Den norske filosofen Peder Anker og den polske sosialantropologen Nina Witoszek har begge bidratt med kritiske perspektiver på Arne Næss' dypøkologi.

Peder Anker innleder sin artikkel "Den antiliberale dypøkologien" med å skille mellom liberal og kommunitaristisk filosofi. Førstnevnte ser på mennesket som et suverent og ubundet vesen, og menneskets selvrealisering vil i det lange løp komme

fellesskapet til gode. Rettssystemet skal sikre alle rettigheter til å realisere hva de mener er *det gode liv* (Anker, 2002). Den kommunitaristiske filosofien beskrives ved hjelp av filosof Charles Taylors tanker som går ut på at mennesket dypest sett er et sosialt vesen, og at selvrealisering handler om utfoldelse av dygder i sosiale praksiser (ibid).

Dypøkologien hører hjemme i den kommunitaristiske tradisjonen. Anker skriver at dypøkologien innskrenker menneskets rettighet og frihet til selv å bestemme hva som er det gode liv. Innenfor et liberalt filosofisk tankesett står tanken om hva som er rett og galt over tanken om hva som er det gode liv (ibid). Dermed er et demokratisk samfunn en rettsfilosofisk kontrakt mellom ulike verdistandpunkt (ibid). Anker skriver at Næss ultimate norm er realisering av det store Selvet. Dette er så vidt jeg forstår riktig når det gjelder hans personlige filosofi, økosofi T. Dypøkologien er imidlertid ingen filosofi, men en bevegelse. Siden dypøkologien gir rom for mange ulike filosofier og religioner, kan den ikke beskyldes for å ha en ultimat regel. I Ankers artikkel kommer det fram at dypøkologien setter tanken om det gode liv over tanken om hva som er rett og galt. Dette gir ifølge ham rom for *intoleranse og fundamentalisme* (ibid).

Jeg har ikke funnet at Næss har gitt svar på denne kritikken. Når det gjelder mi vurdering av dette, vil jeg si at tanken om at hver og en skal få leve sitt gode liv, så lenge det ikke skader andre, høres fin ut. Den liberale filosofien ligger til grunn for hvordan vestlige samfunn fungerer i dag. Problemet er bare at måten de fleste av oss lever på, faktisk skader andre; om ikke direkte, så i alle fall indirekte. Den økologiske fotavtrykket vårt er så stort at det *fortrenger andre menneskers og andre levende veseners muligheter for å realisere sitt gode liv*. Jeg tror ikke løsningen er at noen dypøkologer bestemmer hva som er alle menneskers gode liv. Tiltak som kan gi mennesker opplevelsen av og forståelsen for at det gode liv kan realiseres med en mindre økologisk fotavtrykk, er imidlertid gode. I tillegg må vi være klar over at dypøkologien *taler på vegne av de stemmeløse*. Med menneskets evne til å herske over naturen og andre levende vesener, fratrar vi disse rettigheter som dypøkologene mener de har. Liberalismens idé om at alle skal få leve sitt gode liv, ødelegger med dagens konsum blant andre de stemmeløses rettigheter.

Anker beskylder Næss for å immunisere seg mot kritikk ved å bygge på *filosofisk skeptisisme*. Ved å ta utgangspunkt i at man aldri kan si om man har grepet *sannheten*, og at man heller ikke kan være sikker på at man ikke har funnet den, inntar Næss et søkende standpunkt som ifølge Anker er vanskelig å kritisere.

3.4.6. Er dypøkologien elitistisk?

Selv om Næss uttaler at folkelig engasjement er viktig, mener Anker at dypøkologien bygger på noen få *eksperters kunnskap*. Dette gir rom for elitisme, der økologene er ei slags privilegert lita sekt (ibid). Ut fra min forståelse av Næss' meninger, bygger ikke dypøkologien bare på kunnskap, men også på følelser. Det å kjenne seg knytta til naturen og til andre mennesker, er en evne som ikke bare er ekspertene forunt. Næss skriver om følelse for alt som er levende (Næss, 1998, Næss, 1999, Næss, 1999:2).

Likevel må jeg innrømme at det å sette seg inn i dypøkologiske tanker og tekster, er kanskje for de litt spesielt interesserte. Selv om vi i dag opplever at miljøvern skaper bredt folkelig engasjement, er det dessverre mer i form av en slags *søndagsreligiøsitet* (Rønnow, 2002). Dette er også et av Ankers ankepunkter mot Næss; han sier lite om hvordan overgangen til et økologisk bærekraftig samfunn skal foregå, bortsett fra at den skal skje *aksjonistisk*.

3.4.7. Menneskets begrensa evne til identifisering.

Næss skriver om menneskets unike evne til å identifisere seg med annet liv (Næss, 1999). Anker kritiserer Næss for ikke å problematisere det at man er bundet av en *epistemologisk antroposentrisme*. Uansett hvor mye vi prøver å identifisere oss med en sau, vil det at vi er en annen art, prege vår innlevelse i sauens tilværelse. Jeg antar at tanken om identifisering har sin hensikt i å skape *empati* for andre levende vesener. Ankers kritikk kan også brukes på mellommenneskelige forhold. Det at jeg er meg,

gjør at jeg ikke fullt og helt kan forstå et annet menneske. Vi vil aldri kunne sette oss selv helt til side, likevel sier vi at vi *identifiserer* oss med andre mennesker.

3.4.8. Øksofisk selvrealisering som kilde til selvutsløttelse.

(...) det personlige ansvaret reduseres i takt med den økosofiske selvrealiseringen, fordi det personlige jeget reduseres i takt med erkjennelsen av helhet, som dermed prioriteres først." (Anker, 2002, s. 63)

Her mener jeg at Anker tolker Næss feil. Etter hvert som man identifiserer seg med flere og mer, øker Selvet. Det betyr ikke at det personlige jeget reduseres, men at det tvert i mot blir større. Jeg mener at når man blir del av noe større, minker ikke ansvaret; *det øker*. Næss hevder at man alltid handler som en fullt ut ansvarlig person (Clark, 2000).

3.4.9. Skal vi ikke tro at vi er noe spesielt?

Witoszek beskriver Næss økologiske samfunn som en "uinspirerende middelmåttighetens katekisme" (Witoszek, 1998). I samme pennedrag skriver hun at janteloven hos Næss utvides til at vi mennesker ikke må tro at vi er spesielle i universet. Slik jeg forstår Næss, er vi mennesker unike fordi vi har en spesiell evne til å identifisere oss med andre levende vesener (Næss, 1999). Vi er *ikke* spesielle i den forstand at vi har rett til å la vårt levesett gå ut over andre levende vesener (ibid).

3.4.10. Dypøkologien og dens realisme.

Witoszek beskylder Næss for å være inkonsekvent. Dette begrunner hun med at i tilfeller som er praktisk vanskelige å realisere i henhold til dypøkologien, tilføyer Næss "i prinsippet".

"Innrømmelser er uunngåelige, dogmer tøybare, prinsipp og praksiser spriker. Dette forklarer hvorfor det etter Næss' trettiårige dypøkologiske odysse, fortsatt er uklart hvor langt han vil gå i krav om radikal forandring hos samfunn og individer som er ukjent med miljøtenkning eller baserer den på 'grunne' oppfatninger." (Witoszek, 1998, s. 156)

Næss svarer på dette ved å si at han som *filosof*, ikke som politiker, må ta noen "usannsynlige" forutsetninger (Næss, 1999:3). Han tror ikke at den dypøkologiske bevegelsen vil nå sitt mål om *full diversitet* innenfor for livet på jorda (ibid). Likevel mener han at menneskeheten vil bevege seg fra en ikke-bærekraftig til en bærekraftig levemåte i løpet av det tjuende århundret (ibid).

Næss runde formuleringer kan også sees på som et knep. Ved å unngå klare presiseringer gjør han det vanskelig for folk å være uenige i dypøkologisk tankegang.

Selv om det kan være et problem at dypøkologien og økosofi T bærer i seg urealistiske visjoner, mener jeg det tankesettet Næss presenterer har en viktig funksjon. Witoszek kritiserer dypøkologien for å være redusert til terapeutisk filosofi. Som sagt er ikke dypøkologien, men økosofi T, en filosofi. Jeg mener at den terapeutiske funksjonen er viktig. Vi mennesker behøver noe å orientere livene våre i forhold til. Økosofi T og dypøkologiske tanker tilbyr det moderne mennesket holdepunkter i livet. Denne tanke- og følelsesmessige håndbagasjen tjener også til noe mer enn det å gi mennesker mening i tilværelsen. *Med en sånn livsanskuelse motiveres man til å verne om naturen. Det å leve bærekraftig, blir ikke et offer, men ei endring med glede.*

3.4.11. Naturvern som religionssubstitutt.

Naturvern kan ikke lenger sees på som bestemte handlinger eller et sett med meninger. Det er også en manifestasjon av dypereliggende verdispørsmål (Kay Milton, 1995, sitert Rønnow, 2002). I denne rammen passer bildet den dypøkologiske bevegelsen godt inn. Tarjei Rønnow skriver i sin artikkel *"Den økologiske veknelsen; skyld og soning i vår tid"*, at våre verdier som retter seg mot naturvern, kan sees på som et *religionssubstitutt*. Rønnow tar utgangspunkt i Lynn Whites essay fra 1967 *"The historical roots of our ecological crisis"*, som sier:

"Menneskets økologi er dypt befestet i forestillinger om vår natur og vår skjebne – det vil si religion." (White, 1996, sitert Rønnow, 2002)

White gjør miljøproblemene til et *moralsk, erkjennelsesmessig spørsmål* (Rønnow, 2002). Rønnow skriver dette impliserer at miljøproblemene er et religiøst spørsmål. Dette mener jeg er å trekke konklusjonen litt langt. Likevel er det klart at naturvern kan springe ut fra både religiøse og filosofiske erkjennelser og verdier. Jo flere som har et dypt og alvorlig forhold til naturen, desto større fordel er det med tanke på naturvern.

Rønnow henviser til Max Weber, og trekker parallell mellom Vestens protestantisme og vår tids miljøvern. Han skriver at skyldfølelsen er kulturelt konstituert hos oss, og at anger i forhold til miljøsynder kan sees på som ei erstatning for kristen syndsbejdningspraksis (ibid).

Dette kan sees opp mot modernitetsmenneskenes skjebne. I vår søken etter holdepunkter som livsvegen kan legges i forhold til, tror jeg naturen kan være ei tydelig ledelinje. Det å oppleve seg selv som fragment av denne helheten, kan være meningsskapende. Føleleser overfor naturen legger grunnlaget for vern om den.

3.5. Operasjonalisering av dypøkologiske verdier.

“Ett er sjøkart å forstå, et annet skip å føre.”, sa Ludvig Holberg. På samme måten tror jeg det for mange er enkelt å si seg enig i tankegodset Næss presenterer i økosofi T og i den dypøkologiske bevegelsen. Vanskeligere er det å navigere etter denne filosofien. Det er vanskelig fordi strukturene i samfunnet er sånn at en dypøkologisk levemåte *går på tvers av* det tilrettelagte. Dermed blir det strevsomt og vanskelig å leve slik man *egentlig* vil. Likevel må vi forsøke å leve naturvennlig. *Hvordan skal vi leve for å ivareta våre dypøkologiske verdier?*

3.5.1. Den gylne middelveg.

Det ene ytterpunktet er å gjøre alt for å leve i henhold til si dypøkologiske overbevisning. Da gir man avkall på det meste av jordisk gods og avskjærer seg fra ei hel rekke muligheter som finnes i vår vestlige verden. De sosiale relasjonene vil bli vanskelige å forholde seg til siden mange lever uten forståelse for dypøkologisk tankemåte.

Det andre ytterpunktet er å flyte med strømmen og å leve *på tvers av* sin økosofi. Denne utvegen vil gi stadig følelse av å leve på feil måte og gå på bekostning av ens integritet. I tillegg er ikke den dypøkologiske plattformen mye verdt dersom den reduseres til ei rekke påbud som ikke etterleves.

Som på mange andre områder i livet, gjelder det også her å følge den aristoteliske gylne middelveg. Vi må balansere kravene om å fungere sosialt og å leve økologisk forsvarlig.

3.5.2. Kjempe innenfra eller utenfra?

Mange bedrifter drives på økologisk uforsvarlige måter. For å endre på dette kan man enten jobbe for naturvernorganisasjoner som kjemper *mot* bedriften, eller man

kan søke seg til bedriften og jobbe for omlegging til naturvennlig strategi. Det finnes ikke noe fasitsvar på hva som er riktig. For meg synes det som at det å gå inn i en bedrift og *kjempe for naturvennlig drift*, kan skape forståelse og gi varige endringer. Problemet er at man kanskje må gi og ta, og i enkelte saker må jobbe på tvers av ens verdier.

3.5.3. Sivil ulydighet.

Velger man å gå inn i naturvernorganisasjoner, melder spørsmålet om sivil ulydighet seg. Skal man gå *på tvers av loven* for å få gjennomslag for sine naturvernverdier? Dette er en lang diskusjon, men i utgangspunktet er jeg positiv til sivil ulydighet i kampen for naturen. Begrunnelsen min er at det langsiktige hensynet til naturen må gå foran loven som er laga i et bestemt tidsrom prega av sine spesielle verdier. Kamp for naturen er kamp for de stemmeløse. Det er en kamp med en uendelig tidshorison. Lovens gyldighet har kortere holdbarhetsdato. Derfor må vi løfte blikket og forholde oss til langsiktige konsekvenser.

3.5.4. Naturvennlig hverdagsliv.

Som Tarjei Rønnow skriver i sin artikkel *"Den økologiske veknelsen; skyld og soning i vår tid"*, kan vår *"miljøvennlige"* levemåte sees på som en form for søndagsreligiøsitet. Vi sorterer søpla, slukker lysene, sykler til jobben og kjøper miljøvennlig vaskemiddel nærmest fordi det er politisk korrekt, og ikke fordi vi har et dypt ønske om å verne om naturen. Likevel er disse tiltakene bra. De er små steg i riktig retning. For noen blir disse stegene gått fordi mennesket bak ledes av dypøkologiske verdier. Hva kan vi gjøre i hverdagen vår for å ta hensyn til naturen? Først og fremst må vi stole på verdiene våre, og ikke la oss friste til å hoppe på forbrukskarusellen. Deretter må vi søke å *gjennomskue markedskreftene*. Vi vasker håret hver dag fordi sjampoene vi bruker gjøre det fettete og ulekkert. Oppvasken tas med store mengder zalo fordi vi

ikke tenker oss om. Vi dusjer lenge og tenker at så lenge vi betaler for strømmen, har vi tatt vårt ansvar. Bilen brukes uten tanke på at vi like gjerne kunne sykla eller tatt bussen. Tanken om *den usynlige hånds hjelpsomhet* sitter dypt i oss. Vi må ikke gløkke at om den ikke ledes av en moral, kan den feste et farlig grep. Derfor må vi reparere den gamle vaskemaskinen selv om det koster mer enn en ny. Vi kan sykle til jobben og glede oss over å være i bevegelse, få mosjon og frisk luft og å leve naturvennlig. Ferieturen kan bli like fin om vi reiser med tog som om vi flyr. Vi kan bruke et par kroner ekstra på å kjøpe Max Havelaar-kaffe. I stedet for hele tida å være moderne kledd, kan vi bruke pengene våre på å lage middag til venner.

3.5.5. Offentlig tilretteleggig for naturvennlig livsførsel.

Det er enklere å leve et naturvennlig liv dersom lovene ligger til rette for det. Høye miljøskatter- og avgifter og reguleringer vil trolig dreie samfunnet i ei grønnere retning. For meg som overbevist naturverner er slike tiltak ønskelige, men de kan helt klart komme i konflikt med tanken om enkeltmenneskets frihet. Sterke reguleringer kan føre til diktaturtendenser, som er uønskelig sett med våre demokratiske øyne. Det vil være feil å *tvinge* noen menneskers naturvernverdier på resten av befolkninga som har andre verdier *de* setter høyere. Samtidig taler jeg i den utredninga for at vi som ønsker naturvern *taler på vegne av de stemmeløse*. Dette gir oss et ansvar utover oss selv.

Offentlige reguleringer har vidtrekkende konsekvenser i den globaliserte økonomien. Handelsbalanse, valutakurs, sysselsetting og så vidare er viktige størrelser som kan påvirkes av naturvernpolitikk. Dette gjør bildet komplisert.

Dette avsnittet kunne vært ei hel utredning i seg selv. Kortfatta vil jeg si at offentlige tiltak som legger til rette for en grønnere livstil er ønskelig.

3.6. Instrument for ansvarlig handling.

De strengene jeg til nå har spilt på, håper jeg skal kunne brukes som et instrument. Vern om naturen og økosystemene, er klangbunnen. Bruk-og-kast-holdninger gir dissonans. Næringslivsaktører må spille melodier som gir gjenklang i deres dypeste verdier. Det nytter ikke lenger å synge de gamle forbruksvisene, der produksjon og profittmaksimering er refrenget.

”Instrumentet” er en modell som viser at næringslivet ikke er seg selv nok. Den tradisjonelle trekantmodellen med *menneske, natur og kultur* i hvert sitt hjørne, viser at disse tre står i forhold til hverandre. Min modell kan sees på som en utvidelse av denne framstillinga.

Tidligere i utredninga har jeg beskrevet forholdet mellom natur og kultur. I tillegg plasserte jeg mennesket i dette spenningsfeltet. Her viser jeg at menneske, natur og kultur griper inn i hverandre, og dermed ikke er fullstendig atskillelige størrelser. Likevel kan vi med rette definere dem hver for seg (3.0.1.).

3.6.1. Fenomenologisk utgangspunkt.

Holbæk-Hanssens modell for den sosiale organisme tjener som inspirasjonskilde for min modell. Dermed tilnærmer vi oss virkeligheten fra et *fenomenologisk perspektiv* (Holbæk-Hanssen, 1976). Filosofen Edmund Husserl regnes som fenomenologiens far (ibid). Denne forståelsesmåten har etter hvert tatt to hovedretninger, ei filosofisk og ei samfunnsvitenskapelig. Innenfor filosofien er handlingene i seg selv det sentrale. Menneskets spontane ikke-prestrukturerte opplevelse av verden, er utgangspunktet for vår oppfattelse av den (Tordsson, 2003). I denne utredninga er det mer hensiktsmessig å bruke *den samfunnsvitenskapelige fenomenologien*. Her oppfattes tilværelsen eller *livsverden* som en *sosial konstruksjon*. Vi har tankeskjemaer, rutiner og språklige kategoriseringer for å orienter oss i vår hverdag (ibid). Livsverden preger menneskenes opplevelse av tilværelsen. På den andre sida skapes og opprettholdes denne gjennom samfunnsmedlemmenes daglige handlinger (ibid).

3.6.2. Holbæk-Hanssens tre systemer.

Holbæk-Hanssen (1976) skriver om organisasjoner og samfunn som sosiale organismer. Han peker på at det er noen "organer" disse trenger for å bestå. Organene kan vokse, utvikle seg, minke, dø eller erstattes av andre. Holbæk-Hanssen mener *grunnstrukturen* kan ha eksistert i hele menneskehetens historie. Helheten (*grunnstrukturen*) består av tre undersystemer som virker inn på hverandre:

Inspirasjonssystemet, rettssystemet, og økonomisystemet.

Med inspirasjonssystemet mener han tilnærma det jeg har beskrevet som kultur. Rettssystemet skal regulere forholdet mellom mennesker, og blir i min modell også en del av kulturen, det menneskeskapte. Som presentert i 1.2.4. bruker jeg ordet næringsliv tilnærma likt Holbæk-Hanssens økonomisystem.

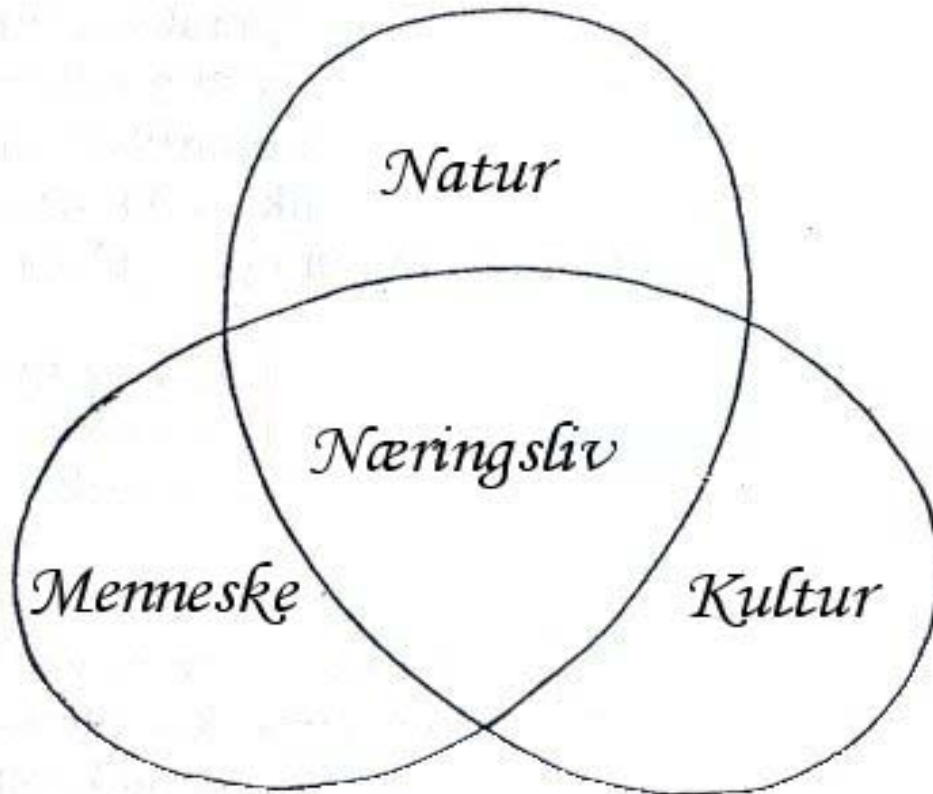
3.6.3. Elementene i min modell.

Grunnsteinene i min modell er menneske, natur og kultur. Mellom disse plasserer jeg næringslivet. Dermed nedtoner jeg rettssystemet i forhold til Holbæk-Hanssen. Samtidig gis menneske og natur større fokus. Årsaken til at jeg ikke kopierer Holbæk-Hanssens modell, er at jeg vil fokusere på andre aspekter enn de han tar for seg.³

En hensikt med denne utredninga, er å vise hva som omgir næringslivet og hva det dermed må forholde seg til. Fokuset mitt har vært naturen, men næringslivet står også i forhold til enkeltmennesker og kultur. Dette gir meg følgende modell⁴:

³ En hver modell er ei forenkling av virkeligheten. Min modell er selvsagt intet unntak.

⁴ Triquattro-modellen er inspirert av Bjørn Tordssons framstilling av det han kaller friluftslivets felt (Tordsson, 2003).

Figur 3.6: Triquattro-modell med menneske, natur og kultur som interagerende størrelser. Næringslivet må vokse fram slik at det tar hensyn til disse tre elementene.

3.6.4. Vi har ansvar utover vårt spesialområde.

I vårt samfunn blir vi utdanna innenfor smale områder. Dette beskrives som faglig spesialisering. Som spesialister har vi stor kunnskap om vårt lille felt. Denne fokuseringa kan lett føre til at vi mister helheten av synet (Holbæk-Hanssen, 1976). Næringslivsaktører er ikke seg selv nok. Vi må forholde oss til mennesker, natur og kultur. Samtidig er disse tre størrelsene med på å skape næringslivet. De som er representert ved "menneskebladet" av den blomsterforma modellen min (figur 3.6), er med på å skape næringslivet fordi dette er arenaen for å tilfredsstille enkelte behov og begjær. Naturen og kulturen legger deler av grunnlaget for hva slags næringsliv som drives. Kulturen påvirker også vår oppfatning av næringslivet.

Problemet er at kreftene som næringslivet kan utnytte til sin fordel, markedskreftene, er store og til dels uregjerlige. Dermed har næringslivets profittmaksimeringsfokus lett for å vokse seg så stort at det spiser opp de tre bladene på blomstermodellen. Som aktør i næringslivet, må vi heve blikket utover spesialområdet vårt. Vi må passe på at hvert av de tre bladene på blomsten blir tatt alvorlig og får leve under gode vilkår.

3.6.5. Når næringslivets premisser inntar andre områder.

Innenfor den samfunnsvitenskapelige tradisjonen av fenomenologien mener man at vi påvirker og påvirkes av *livsverden*. Denne livsverden blir kulturelt overlevert gjennom kommunikasjon (Tordsson, 2003). Dette betyr at en skaper virkeligheten ut fra det man omgis av. Innenfor næringslivet og utdanninger som er spesielt relevante for næringslivet (for eksempel siviløkonomstudiet), er virkeligheten annerledes enn hos mennesker med annen bakgrunn og ståsted. Vi blir opplært og oppmuntra til å organisere ressursene slik at de gir maksimal avkastning. I Holbæk-Hanssens terminologi kan man si at dette *systemet vokser seg så stort at det trer inn på andre områder*. Samfunnet har derfor *sykdomstegn*. Overført til triquattro-modellen (figur 3.6.), betyr dette at næringslivets verktøy svulmer opp og inntar områder hvor det virker dysfunksjonelt. På naturens område får vi misbruk og kynisk utnyttelse av ressurser og annet liv. Næringslivsverktøy brukt i forhold til mennesker fører til *egoisme og grådighet*. Innen kulturens område gir det *ensretting og intoleranse*.

Mennesker, natur og kultur bør få lov til å eksistere uten næringslivets strenge krav om profitt. Ideen er at næringslivsaktører må være bevisst at de gjennom arbeidet sitt påvirker og påvirkes av mennesker, natur og kultur.

Denne utredninga har beskrevet hvordan vår kultur, som menneskene er en del av, tillater oss å skalte og valte med naturen. Håpet mitt er at vi lar *naturens egenverdi* i mye større grad virke inn på næringslivet. Det må drives også på naturens premisser, ikke bare på menneskenes og kulturens. Dette medfører at naturen i

framtida må påvirke kulturen og mennesket på andre måter enn den gjør i dag.
Næringslivet må bevege seg fra å være antroposentrisk til å bli *økosentrisk*.

Sammendrag og konklusjon.

Når jeg nærmer utredningas slutt, vender jeg blikket bakover for å se hvor den begynte. Tanker og følelser om at vi mennesker lever på en måte som skader naturen, var utgangspunktet. Siden utredninga er en del av siviløkonomstudiet, valgte jeg å vinkle problematikken inn mot næringslivet. Det jeg ønska å finne svar på, blei uttrykt i problemstillinga: *Hvordan tenker, føler og handler - mennesker som er en del av næringslivet - i forhold til naturen Og hvordan bør disse menneskene tenke, føle og handle for virkelig å ta hensyn til naturen?*

Siden det er vanlig å anta at beslutninger i næringslivet tas på grunnlag av rasjonelle vurderinger, gis følelsene liten plass på dette området. Likevel påvirker følelsene beslutningene, til tross for at de ikke uttrykkes eksplisitt. Når det gjelder den deskriptive delen av problemstillinga, blir det vanskelig å beskrive noe annet enn hvordan næringslivsmenneskene *tenker og handler* i forhold til naturen. På grunnlag av min rapport, vil jeg konkludere med at vi tar hensyn til naturen dersom det gagnar menneskeheten. Noe dypt ønske om å bevare naturen på grunn av dens egenverdi, er vanskelig å spore.

Den andre delen av problemstillinga er normativ, og svaret vil derfor avhenge av hvem som uttrykker seg. Mitt svar er basert på Arne Næss' økosofi T og på premissene for den dypøkologiske bevegelsen. Dette er en av grunnene til at *forholdet til naturen også bør påvirkes av følelser*. Man kan vanskelig fortelle noen hvordan de bør føle, men hovedsaken er at følelsene må få slippe til. For eksempel vil følelsen av å være et fragment av et større hele, føre til at man verner om denne helheten; her naturen. Når det gjelder tenkninga, må vi stille oss dype spørsmål. Det holder ikke å tenke ut fra snevre modeller som søker profittmaksimering. Vi må tenke over hva *vi egentlig vil!* Handlingene våre bør stå i forhold til følelser og tanker. Svaret på problemstillinga gir oss mål som ut fra dagens samfunnsforhold er vanskelige å nå. Likevel mener jeg at vi har plikt til å prøve å leve slik at vi i størst mulig grad farer varsomt med naturen!

VED HAVET

*Den vesle byen
satt på bryggekannten og så på havet.
Endelig noen som har tid til å stoppe opp litt
tenkte jeg.
Jeg visste ikke
at den telte sine skip
og overveide konjunktorene.*

*Fint her ved havet, sa jeg dumt.
Ja, sa byen, men fraktmarkedet er ustabil.*

Kolbein Falkeid

Mitt ønske er at denne utredninga ikke skal være noen urealistisk naturforherligelse. Blant annet Worldwatch-rapportene gir bekreftelse på at andre orienterer etter samme kart som meg.

Personlig credo.

Avslutningsvis har jeg lyst til å fortelle om min opplevelse av å leve *et rikt liv med enkle midler*. Jeg gir ikke dette plass i oppgaven som et eksempel til etterfølgelse av de mange. Likevel håper jeg det beskriver noen av gledene man får ved å gi avkall på en del materielle goder.

Forrige skoleår hadde jeg gleden av å bo litt utradisjonelt; ei venninne og jeg flytta ut i skogen. Der bodde vi i en lavvo (et samisk telt) som var innreda med to feltsenger, en liten vedovn og en kommode. Dessuten hadde vi noen plastkasser hvor vi oppbevarte klær og mat. Gulvplassen med ståhøyde var mindre enn en kvadratmeter. Kjøkkenskapet vårt var et bjørketre, komfyren ei bålgrue og doen et hull i bakken. Hjemmets hjerte var samlingsplassen rundt bålet.

Dette hjemmet, som mangla nesten alt hva vanlige norske hjem inneholder, er det fineste stedet jeg til nå har bodd. Kanskje er det fordi sansene blei åpna for opplevelser jeg før ikke visste var mulige å få. Jeg trengte ikke lenger og underholdes. Det å få delta i og oppleve naturens skiftninger, gjorde hver dag spesiell. Med himmelen som tak, skogbunnen som gulv og været som atmosfæreskaper, var det mange variasjoner og gledes over. Jeg husker spesielt godt da gulvet vårt hadde blitt hvitt. Tjue kuldegrader gjorde lufta tindrende og fullmånen sendte skygger over det blinkede snødekket.

Vårens glede med å kunne trø barbeint rundt på mosen, kjentes ekstra sterk da tærne hadde levd i ullsokker og tjukke sko gjennom en hel høst og vinter. Samtidig var det en fryd å kunne plukke knusktørre furukvister og ha bålet klart på en-to-tre. Det var ikke like enkelt å få fyr på frossen vinterved.

Tv-en savna vi ikke. Fokuset i vår "stue", var bålet. Alle som har sittet en hel kveld foran et bål, vet at det ikke er kjedelig. Man blir oppmerksom på de menneskene man faktisk er sammen med, og ikke på de som er inne i "underholdningsmaskinen".

Dette året gav meg nye perspektiver. Jeg begynte og gledes over små hendelser og opplevelser som jeg aldri før hadde møtt. Det å leve med enkle midler, kjentes virkelig rikt.

Etterord.

Etter en tur på fjellet, i skogen eller på havet, er det som regel godt å komme hjem. Opplevelsene får tid til å si inn. Jeg smiler litt for meg selv med tanken på alt som har skjedd. Likevel har en ikke vært lenge innomhus før suget etter å komme seg ut igjen kjennes.

I arbeidet med denne utredninga har jeg oppholdt meg på steder som jeg før ikke har hatt anledning til å stoppe opp ved. Jeg har kunnet gå lenger inn i "skogen" og dermed sette meg nøyere inn i et tema som lenge har interessert meg. Det har også blitt anledning til å gå på flere "fjelltopper". Dermed har jeg fått de store perspektivene fra litt ulike synsvinkler. Å legge fra land med nesa vendt mot "havet", var litt skummelt. Ville jeg klare å ankre opp på et "sted" som var slik jeg ønska?

Jeg håper at reiseskildingene har beskrevet de ulike turene mine på forståelige måter. Når det gjelder oppankringsplassen, håper jeg leseren synes jeg har klart å forene næringslivet med dypøkologiens premisser. Dersom dette er tilfelle, tror jeg vi ligger støtt.

For min del har turene gjennom økofilosofienes landskap, bare gitt økt reiselyst. Det blir nok ikke lenge til jeg igjen pakker sekken og legger ut på nye oppdagelsesferder.

Kildehenvisninger.

Anker, Peder (2002):

"Den antiliberale dypøkologien", i Anker, Peder og Rønnow, Tarjei (red.):
Miljø og menneske, Gyldendal Akademisk, Oslo.

Anker, Peder og Witoszek, Nina (1998):

"The Dream of the Biocentric Community and the Structure of Utopias", i
Worldviews, Culture, Religion 2, The White House Press, Cambridge, UK.

Bookchin, Murray (1999):

"Social Ecology versus Deep Ecology: A Challenge for the Ecology
Movement", i Witoszek, Nina og Brennan, Andrew (red.), *Philosophical
Dialogues*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Boston.

Børli, Hans (2000):

"Hans Børli's beste dikt, 1974-1989/91", Aschehoug & Co, Oslo.

Capra, Fritjof (1996):

"Deep ecology – a new paradigm", i *The Web of Life*, New York, NY: Anchor
books, 1996.

Clark, John (2000):

"How wide is deep ecology?", i Light, Katz og Rothenberg, David (red.),
Beneath the Surface: Critical essays in the philosophy of deep ecology, Cambridge,
MA: MIT Press, 2000.

Det store norske økonomileksikon (2003):

Læremiddelforlaget AS, Sandefjord.

Dregson, Alan og Inoue, Yuichi (1995):

"The Deep Ecology Movement: An introductory anthology", Berkeley, CA.: North Atlantic Books.

Eidsvåg, Inge (1997):

"Erfaringer med dialog", *Religion, livssyn og menneskerettigheter i Norge*, Lena Larsen, red., Nansenskolenes årbok 1997, Universitetsforlaget, Oslo.

Eidsvåg, Inge (1999):

"Hva kan Gandhi lære oss i dag?", P2-magasinet, 24. april, 1999.

Ekelund, Robert B. Jr. og Hêbert, Robert F.(1997):

"A history of economic theory and method", 4th ed., McGraw-Hill.

Falkeid, Kolbein (1971):

"Gjenskinn", Cappelen, Oslo.

Faarlund, Nils (1973):

"Friluftsliv – hva, hvorfor, hvordan?", Hemsedal/Noregs Idrettshøgskole, Oslo.

Hauge, Olav H. (1993):

"Dikt i samling", Det Norske Samlaget, Oslo.

Hein, Piet (1991):

"Gruk fra alle årene 1", Dreyer Forlag A/S, Oslo.

Holbæk-Hanssen, Leif (1976):

"Metoder og modeller i markedsføring 3", Tanum-Norli A/S.

Holme, Idar Magne og Solvang, Bernt Krohn (1998):

"Metodevalg og metodebruk", Tano Aschehoug.

Ims, Knut J. (1988):

"Datamaskin og vitenskap som kulturbærere.", *Bedriftsøkonomiens helhet – Spenning mellom analyse og humaniora. Festskrift til Odd Langholm på 60-årsdagen.*
Redigert av Holmesland, Tore B. og Ims, Knut J., Alma Mater Forlag AS,
Bergen.

Jakobsen, Ove og Mehlum, Jan (1992):

"Miljø, myter og markedsføring", Ad Notam Gyldendal A/S.

Jansen Hagen, Rune og Pedersen, Karl R., red, (1999):

"Fordeling og vekst i fattige land", Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.

Kaufmann, Geir og Kaufmann, Astrid (1998):

"Psykologi i organisasjon og ledelse", Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS, 2. utgave, 1998.

Nyeng, Frode (2000):

"Det autentiske mennesket – med Charles Taylors blikk på menneskevitenskap og moral", Fagbokforlaget, Vigmostad og Bjørke AS, Bergen.

Næss, Arne (1995:1):

"The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary", i
Dregson, Alan og Inoue, Yuichi: *The deep ecology movement*, Berkeley, CA:
North Atlantic Books.

Næss, Arne (1995:2):

"The apron diagram", i Dregson, Alan og Inoue, Yuichi: *The deep ecology movement*, Berkeley, CA: North Atlantic Books.

Næss, Arne (1998):

"Livsfilosofi – et personlig bidrag om fornuft og følelser.", Universitetsforlaget AS.

Næss, Arne (1999):

"Økologi, samfunn og livsstil", Bokklubben Dagens Bøker, Oslo, 5. omarbeidete utgave, første gang utgitt som *"Økologi og filosofi"* i 1971.

Næss, Arne (1999:2):

"Det gode lange livs far", N.W. Damm & Søn AS, 2. opplag.

Næss, Arne (1999:3):

"Is the Deep Ecology Vision a Green Vision or is it Multicoloured like the Rainbow? An Answer to Nina Witoszek", i *Philosophical dialogues*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Boston.

Næss, Arne (2001):

"18 samtaler med Arne Næss. Hvor kommer virkeligheten fra?", Kagge Forlag AS, 2001, 2. utgave.

Rothenberg, David (1992):

"Arne Næss. Gjør det vondt å tenke?", J.W. Cappelens Forlag AS.

Rønnow, Tarjei (2002):

"Den økologiske veknelsen; skyld og soning i vår tid", i Anker, Peder og Rønnow, Tarjei (red.): *Miljø og menneske*, Gyldendal Akademisk, 2002.

Saugestad, Jens (2002):

"Gir humanismen dyrene og miljøet moralsk beskyttelse?", i Anker, Peder og Rønnow, Tarjei (red.): *Miljø og menneske*, Gyldendal Akademisk, 2002.

Setereng, Sigmund Kvaløy (2002):

"To økofilosofier i Norge; deres begynnelse og en del til. En rapport fra Arnes miljø.", *Norsk filosofisk tidsskrift*, vol.37, nr. 1-2, 2002.

Skjæraasen, Einar (1992):

"Bumerke", Aschehoug.

Skårderud, Finn (1998):

"Uro. En reise i det moderne selvet.", H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo.

Sverdrup, Harald (2003):

"Samlede dikt", H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo.

Tordsson, Bjørn (2000):

"Drøft friluftsliv med bakgrunn i teorier om tradisjon og modernitet", oppgave ved dr.scient-studiet ved Norges Idrettshøgskole.

Tordsson, Bjørn (2003):

"Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen", Dr. scient-avhandling, Institutt for samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole, Oslo.

Witoszek, Nina (1998):

"Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi", Pax Forlag, Oslo.

Worldwatch Institute (2004):

"Jordens tilstand 2004", J.W. Cappelens Forlag a.s.

Østerberg, Dag (1997):

"Sosiologiens nøkkelbegreper", Cappelen Akademiske Forlag, 5. utgave.

www.ssb.no

(www.ssb.no/publikasjoner/andre_publicasjoner/okok/Innledn.shtml)